

Dorovský, Ivan

Makedonská lidová slovesnost v Čechách

In: Dorovský, Ivan. *České země a Balkán : kapitoly z dějin česko-makedonských a makedonsko-českých styků*. Vyd. 1. V Brně: Universita J.E. Purkyně, c1973, pp. [73]-102

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121134>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MAKEDONSKÁ
LIDOVÁ SLOVESNOST
V ČECHÁCH

Počátky zájmu o slovanskou a jihoslovanskou lidovou slovesnost. — Sborník Bǎlgarski narodni pesni bratří Miladinových. — Hodnocení sborníku Moricem Fialkou. — Miladinovi a Vasil D. Stojanov. — Gebauerovy překlady ze sborníku bratří Miladinových. — Jan Dunovský a sborník Miladinových. — Josef Holeček a jeho vztah k makedonské a bulharské lidové písni. — Douchovy překlady. Verkovičovy makedonské lidové písně. — Jeho Veda Slovena. — Verkovič a P. J. Šafařík. — Zastánci Verkovičovy Vedy Slovanů. — Její odpůrci. — Verkovič a dr. Janko Šafařík. — Jejich vzájemná korespondence. — Leopod Geitler a Verkovičovo dílo. — Odpůrci Verkovičových literárních mystifikací. — Josef a Konstantin Jirečkoví. — Další osudy díla bratří Miladinových v Čechách v 80. letech 19. století. — Ludvík Kuba a makedonská lidová slovesnost. — Zájem Emanuela Faita o jihoslovanskou a makedonskou lidovou slovesnost. — Geitler a Fait. — Faitovy překladatelské počátky. — Jeho překlady prozaických textů ze sborníku bratří Miladinových. — Rozbor a hodnocení. — Faitův výbor Hry mládeže v Makedonii — jeho analýza a hodnocení.

V prvních desetiletích 19. století se v jednotlivých slovanských zemích začal přikládat lidové slovesné tvorbě mimořádný význam. Postupně sílilo romantické nadšení, s nímž se přistupovalo k folklórním výtvorům. Vytvářela se ideologická báze pro národní hnutí, hledaly se prostředky jak upoutat zájem Evropy, jak legitimovat před sebou samými i před světem svůj dávnověký původ, jak pomoci národně uvědomovacímu a národně sjednocovacímu a integračnímu procesu. Ostatně je historickou skutečností, že u Slovanů v minulosti, a pak hlavně v 19. století, probíhal jak proces diferenciační, tak i vědomí slovanské sounáležitosti a slovanského citění, tj. proces integrační, kdy se Slované pokládali za různé kmeny jednoho národa s jednotnou kulturou, ale s řadou přece jen odlišných „nářečí“.¹

Zájem o slovanskou lidovou slovesnost roste. Objevují se Karadžićovy sbírky srbských lidových písní, bohatá činnost Františka Ladislava Čelakovského, Venelinovo nadšení pro bulharský folklór apod.

Počátky opravdového zájmu o makedonskou (tehdy všeobecně pokládanou za bulharskou) lidovou slovesnost v Čechách lze klást do počátku 60. let minulého století. Tento zájem byl spojen s dílem dvou významných makedonských obrozenských představitelů — bratří Dimitra a Konstantina Miladinových. Už dříve však Vuk Stefanović Karadžić ve svém Dodatku uveřejnil 27 lidových písní z oblasti makedonské — z Razložska, pokládaje je za bulharské, neboť tenkrát sám nevěděl, kde město Razlog leží.² Odtud pak převzal F. L. Čelakovský pět lidových písní a zařadil je

¹ Jaromír Bělič. *Havlíček a Slované*, Praha 1940, str. 5n.

² Vuk St. Karadžić v spisku *Dodatak k Sanktpeterburgskim Sravniteljnim Rječnicima svižu jezika i narječija, s osobitim ogledima Bulgarskog jezika*, Vídeň

jako „volharské“ do svých Slovanských lidových písní.³ Objektivně lze dnes říci, že Čelakovský byl první, kdo přeložil lidové písně z oblasti makedonské do češtiny a do cizího jazyka vůbec. První ukázkou, přejatou z Vukova Dodatku uveřejnil v Čechoslavu už v roce 1823 pod názvem *Jakou zamiloval*.⁴

Teprve sborník *Bългарски народни песни*⁵ bratří Miladinových však vzbudil v Čechách opravdový a trvalý zájem o makedonskou i bulharskou lidovou slovesnost. Česká kulturní veřejnost byla informována prostřednictvím Lumíru o pobytu Konstantina Miladinova v Záhřebu a o přípravách sborníku k vydání.⁶

Hned po jeho vydání se objevují v časopisech, mezi nimi opět v Lumíru, informace o tom, že za pomoci biskupa Strossmayera „vyšla obšírná sbírka bulharských národních písní“.⁷ Sborník vzbudil jak u jižních Slovanů, tak i v Čechách a v Rusku živý zájem. Jeho vydání se stalo prvořadou slovanskou literární událostí. Mezi subskribenty z různých slovanských i neslovanských měst je také osmnáct objednávek z Prahy. V seznamu předplatitelů najdeme jména Adolfa Patery, Vasila D. Stojanova, J. Komárka aj. O bohatém materiálu, který sborník obsahuje, se velmi pochvalně psalo také v Rusku.⁸

První českou recenzi, a vlastně první recenzi sborníku vůbec, napsal do Lumíru pisecký rodák Moric Fialka,⁹ „horlivý Všeslovan“ a „zběhlý spiso-

1822, byl první, kdo uveřejnil lidové písně z oblasti makedonské. Přitom zde pod pojmem Makedonie chápeme to území, které existovalo v době Vukově, v tehdejších jeho zeměpisných a etnických hranicích. Na Kopitarovo doporučení, jak je známo, publikoval Karadžić ve sbírce *Narodna srpska pesnarica*, izdata Vukom Stefanovićem, část druhá, Vídeň 1816, pod čís. 101, na str. 71–72, první písně z makedonské oblasti pod názvem *Ne rani rano za voda*. Vuk jí zapsal ve Vidni na základě vyprávění Marka Djordjeviće a Panta Chadži Stoila z Razlogu, dnes na území Bulharska. Jak správně poznamenává Zd. Urban, *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*, Praha 1957, str. 19, texty odrážely stav nářečí makedonských. O vztahu V. St. Karadžiće k makedonské lidové písni viz mj. Ch. Polenakovik', *Vuk St. Karadžić kako sobirač i izdavač na makedonskata narodna pesna*, čas. Idnina, Skopje, II, 1950, t. ý ž, *Stranici od makedonskata kniževnost*, Skopje 1952, t. ý ž, *Vuk i Makedoncite*, Literaturen zbor, XI, 1964, Skopje, čís. 1, str. 1–4, t. ý ž, *Vuk Stef. Karadžić i makedonskata narodna pesna*, *Razgledi*, roč. VII, čís. 3, Skopje 1964, str. 295–302.

³ F. L. Čelakovský, *Slovanské národní písně*, II, Praha 1825, str. 180–185, III, Praha 1827, str. 212–213. Viz též Zd. Urban, cit. dílo, str. 21n.

⁴ Později ji Čelakovský zařadil s ostatními čtyřmi písněmi do svého výboru pod názvem *Přimluva k děvčeti*.

⁵ *Bългарски народни песни, sobrani od bratja Miladinovci*, Dimitria i Konstantina, i izdani od Konstantina v Zagreb, 1861.

⁶ List vyzýval představitel, aby své objednávky zaslali přímo do Záhřebu a udával přesnou adresu. Viz Lumír, roč. XI, 1861, čís. 4, ze dne 24. ledna, str. 89 v oddíle Slovánská hlídka.

⁷ Lumír, roč. XI, čís. 38, 1861, str. 905.

⁸ V *Izvestijach Imperatorskoj Akademii Nauk, po otdeleniju russkago jazyka i slovesnosti*, tom X, 1861–1863, str. 413–414 se o sborníku bratří Miladinových psalo, že svým rozsahem patří k největším sbírkám památek slovanské lidové poezie. Recenzent (pravděpodobně Srezněvskij) podává charakteristiku rozdělení písní; „tyto písně byly sebrány z největší části v západních oblastech Bulharské země, ovšem nemálo (asi sedmina) byla sebrána na východě...“ „...sborník bratří Miladinových je neméně drahý jak pro etnografa, tak i pro filologa, tím více, že jsou zachovány jazykově zvláštnosti a u mnohých písní je poznamenáno místo, kde byly zapsány“. Recenze dále hodnotí postup při sbírání, srovnává je se srbskými písněmi apod. a nakonec píše: „Ze všeho je vidět, že bratří Miladinovovi věděli, jak se má pracovat a tuto svou práci splnili s láskou“.

⁹ Moric Fialka, spisovatel český, nar. 30. října nebo 17. září 1809 v Písku, zemřel 13. června 1869 v Krakově. Mnoho údajů o jeho životě a všestranné činnosti najdeme

vatel". Fialkova chválou a nadšením ovlivňující analýza přitom vznikla nikoliv v Čechách, nýbrž v italské Mantuy, kde v té době Fialka sloužil jako plukovník rakouské armády. Fialkovo hodnocení sborníku však nebylo

v knize Ferdinand Čenský, *Z dob našeho obrození. Sbíрка přátelských dopisů*, Praha 1875, v níž jej jeho přátelé charakterizují jako pozoruhodného spisovatele. Podle Jaroslava Pospíšila Fialka prosazoval zásadu, že spisovatelé musejí psát upřímně a prostě a brojil proti podvodům a literárním klamům (str. 93). Fialka psal cestopisy do Květu a „získal si chvalnou pověst“. Byl pokládán za apoštola vně vlasti. Když v roce 1842 Izmail Ivanovič Srezněvskij navštívil Vídeň, doprovázel jej Fialka po Charvátsku, Uhrách a po Slovensku. Z Fialkových dopisů Srezněvskému se zachovaly tři. Jsou uloženy v pozůstatosti Srezněvského v Archivu Ruské akademie věd v Moskvě a nebyly uveřejněny. O jejich obsahu stručně referuje V. A. Francke v in: *Pis'ma k Vjačeslavu Gankě iz slavjanskich zemei*, Varšava 1905, str. 874 a 1017. Fialka v dopise z 20. března 1842 Srezněvskému napsal: „Počítám si to za zvláštní chloubou, že se mi dostalo et cetera Vás při této cestě provázeti, a nauku z mého s vámi obcování čerpati, kterak se národ a jeho vlastnost, obyčej, jazyk atd. zpytuje“. Citováno podle Franceva, cit. dílo, str. 874. Ve Vídni se M. Fialka stýkal také s Kopitarem. O něm a o ostatních, kteří se obírali slovanskými dějinami, poznamenal v dopise Pospíšilovi: „Ti staří pánové, udušení prachem knihoven, odvážili se Slovanstvo, za mumii je považující, nožem pitevním rozebírat, a hle! pod rukama jejich ta mrtvola se vzkřísila a mohutně se pohybuje — tedy plní strachu za strašidlo ji vydávají“ (133). Po návratu do Čech na jaře roku 1845 byl Fialka velmi aktivní. Jaroslav Pospíšil psal T. Burianovi, že „Fialka je v Čechách velmi pilen, a pilnost jeho Čechům velmi vítána. Oba cestopisy ve Květech uveřejněné našly vědecké čtenářstvo. Překládá prý opět něco z angličtiny z Dickensa (román Oliver Twist — id) a z franštiny Robertův spis o tureckých Slovanech“. Šlo nejpravděpodobněji o spis Cypriena Roberta *Les Slaves de Turquie*, Paříž 1844. Překládá jej pravděpodobně z německého vydání *Die Slaven der Türkei*, I.—II., který vyšel téhož roku ve Stuttgartu. Škoda, že Robertův spis nevyšel tenkrát česky. Slovenský překlad Robertovy knihy máme až z roku 1868. „Je škoda“ — pokračuje Pospíšil, — „že knihy Jihoslovanův se týkající tak skrovného rozšíření u nás docházejí. Pohled na Bosnu a Krátkého Dějepis ilyrský od dr. Draškoviće na skladě nepovšimnut leží“ (str. 148). Jar. Pospíšil dále v dopise z 29. srpna 1845 psal T. Burianovi: „Fialka zase na poli literárním neúnavně pracuje, rázný duch a trefný vtip pracím jeho ceny trvalé dodávají. Píše do Květu, z Boza přeložil dvě menší práce a pěstuje zvláště vzájemnost literární s Jihoslovanými“. Téměř o dva roky později týž píše T. Burianovi: „Fialka jest stále nejpilnějším do zdejších časopisův, jmenovitě do Květu, příspěvatelem. Slovanské tam zprávy skoro výhradně jsou z jeho pera. Krom toho píše vojenské příběhy, od Slovanův vykonané hrdinské činy, což bude zvláště Vám asi velmi zajímavé“ (str. 156). Fialka totiž usilovně sbíral látku k práci o zásluhách Slovanů rakouského mocnářství od dob pobělohorských, až po Václava Lichtenšteina. Nejvíce mu šlo o to, aby světu ukázal, že bitvy, na nichž si Němci tolik zakládají, u Ašprů, u Lipska a jině, byly vyhrány od Slovanů proti Němcům, ale ve prospěch Němců. Fialka byl horlivým zastáncem češtiny a bojoval proti němčině. „... Bože, chraň nás duševní a tělesné záhuby zněmčení“ (str. 181). Moric Fialka byl po šest let (1838—1844) druhým profesorem češtiny ve vojenské akademii. Byl často překládán z jednoho místa na druhé. V letech 1844—1868 byl částečně sám, částečně s celou rodinou v Novém Městě za Vídní, v Terezíně, Praze, zase v Terezíně, v Běchovicích, opět v Praze. Fialka byl horlivým Slovanem. Psal Burianovi počátkem května 1848: „Kéž se Slovanství jen vždy hlouběji ukoření a ve veřejný život vrostle!“ (str. 194). Na slovanském sjezdu v Praze roku 1848 byl dva dny a byl přítomen zasedání českému a jihoslovanskému. Největší radost měl při rokováních Srbů a Charvátů. Seznámil se zde s mnohými „šlechtnými Slovanými a vlastenci“. Znal se s P. J. Šafaříkem. Dvakrát se ucházel o volné místo konsula v Bělehradě. Na jaře roku 1849 jej přátelé z Prahy vybízejí, aby se ucházel o místo profesora češtiny na pražské universitě. V červenci téhož roku bojoval u Komárna, dostal se až do Banátu. O těchto bitkách na uherském bojišti psal velmi zajímavě do Havlíčkových Národních novin pod zkratkou M. F. Pak sloužil v Imstu, Nenzingu v Tyrolsku, v Kissingenu v Bavorsce, v Rašatu (Badensko), zase v Tyrolech (v Tridentu), v Mantově, Krakově. To všechno byly jeho posádky a tábory v té době. Vedle toho byl mnohostranně spisovatelsky činný, psal do novin a časopisů a dopisy

nekritické. Vytýká např. některé chyby v klasifikaci, kritizuje neúplnost připojeného slovníčku apod. Fialka zvláště ostře vystupuje proti Karadžičovu pravopisnému principu, neboť se mylně domníval, že některé písně jsou pro něj nesrozumitelné proto, že jsou psány fonetickým pravopisem a neuvědomoval si, že tu jde o zápis lidové písně.¹⁰ Přes tyto výtky označil však tehdy Fialka sborník za „skutečný poklad básnictví národního slovanského“, v němž se odráží „život vnější i vnitřní příbuzného nám kmenu bojujícího neústupně proti ukrutnosti osmanské“.¹¹ Nadšené Fialkovo hodnocení sborníku makedonských a bulharských národních písní jako „národopisní poklad“, v němž je „látky pro mnoho knih“ hlavně o tom, jak lid pět set let úpí pod tureckou porobou, setkalo se u čtenářů s nemalou odezvou.¹² Moric Fialka byl tedy jedním z těch, kdo upozornil na velké básnické hodnoty makedonské a bulharské lidové písně a kdo otevřel dveře této slovesnosti do českého kulturního prostředí, kdo odhaloval české společnosti lidovou slovesnost „národu mučednického nám sbratřeného“ a kdo šířil víru, že turecký půlměsíc spěje ke svému zániku.¹³ M. Fialka, jako mnozí jiní slovanští obrozenští činitelé, viděl v kulturním bohatství porobených a do té doby v Evropě málo známých Slovanů na Balkáně důkaz o jejich existenci, silný prostředek k uvědomění a povzbuzení lidu a pokládal je za vzor pro uměleckou literární tvorbu. Proto s takovým patosem vyzýval: „A přejdu si vroucně, by básníři naši neliknali — čím dřív, tím lépe, čtenářstvo české uvéstí ve svatyni národu mučednického nám sbratřeného.“

Překládat makedonskou lidovou poezii, zapsanou věrně většinou ochridsko-stružským a kukušským nářečím, nebylo nijak snadné. Její vysoké umělecké hodnoty však pokoušely nejednoho českého kulturního pracovníka. A tak se brzy našli „básníři“, kteří postupně začali uvádět ukázky ze sborníku *Balgarski narodni pesni* v českém periodickém tisku. Patřili k nim především Vasil D. Stojanov, Jan Gebauer, Ervín Špindler, Josef Nosek (Vysocký), Josef Severa, později Josef Holeček, František Doucha, Emanuel Fait.

Bulhar Vasil D. Stojanov, žijící dlouhá léta v Praze, ocenil ve

přátelům. Zvláště v dopisech z let 1848–1851 zaujal stanovisko k pražským červnovým událostem, k uherské revoluci a k rakousko-pruským rozmiškám. Fialka byl velmi vzdělaný muž své doby, s jasným rozhledem, zdravým úsudkem a čistým a upřímným srdcem. Po jeho smrti na plicní tuberkulózu napsal T. Burian do Květů (čís. 36, 1869) nekrolog, v němž jej vyzvedl jako učeného muže, zkušeného vojáka a dobrého člověka. Vykreslil ho jako vroucího Čecha a to již v době, kdy důstojníkoví nebylo radno, aby se o věcech českých a o českém jazyce veřejně vyjadřoval, ctil jej a hájil.

¹⁰ „Nadřel jsem si mozku, co to znamená: *oricka nai'ia*— až opakovat to nazpaměť a uslyšev vlastní slova svá dle zvuku jsem poznal, že to musí býti: *Ohridská nahia!* — Dokud budeme psáti inkoustem a perem na papír, musí být pravopis a důslednost v něm; pravidlo pak Vuka Stefanoviče Karadžiče, že se má psáti tak, jak mluví, nabude platnosti, až se bude moci psáti rtoma a zubami, jazykem a hrdlem.“ Lumír, roč. XII, 1862, str. 306.

¹¹ Tamtéž.

¹² „He, jaký to poklad národopisní! Tam jest látky na mnoho knih, tam jsou předměty idylického poklidu a blaha, tam zas čtenáře pochází mráz a hrůza, tam bolesti až srdce usedá nad mučirnou ďábelskou, jakouž tento národ od půl tisícletí snáší.“ Tamtéž.

¹³ „Již tomu zápasu kyne vítězství, již ta mrzká poroba nepotrvá dlouho; tak nebo tak, násilím aneb oučinkem vzdělanosti klesne půlměsíc, neboť jenom tichým a pilným národům slíbil spasitel náš, že jejich bude země.“ Tamtéž.

svých statích o bulharské literatuře a lidové slovesnosti význam díla bratří Miladinových a správně v nich viděl „nadšené nositele slovanského vědomí v Makedonii“.¹⁴ Stojanov je sám autorem několika překladů lidových písní ze sborníku Miladinových.¹⁵ Ve svém přehledu *Slovo o literárních pracích oněch spisovatelů bulharských zvlášt, kteří přispěli a přispívají k zvelebení a ušlechtění naší národní řeči bulharské*¹⁶ Stojanov řadí Dimitra a Konstantina Miladinovy k předním skutečným duchovním tvůrcům, „kteří se zasloužili o vzkříšení národnosti v Makedonii“, i když Makedonii chápe ještě v šafaříkovském duchu jako součást Bulharska. O sborníku *Bälgarski narodni pesni* Stojanov psal: „Tyto vzácné plody národního ducha bulharského sebrány jsou téměř všechny na jihozápadní půdě bulharské, tj. v Makedonii a čerpány z přebohatého duševního zdroje tamějšího lidu, odkud také sv. Kyrill a Methoděj, apoštolové naší pocházejí . . .“¹⁷ Stojanov ve svém přehledu podrobně pojednal o literárním i překladatelském díle Dimitra a Konstantina Miladinových i o důvodech jejich zatčení a umučení. Představil je českému čtenáři jako buřiče, kteří svými písněmi poukázali na hlavní nepřátele – na Turky a řecké fanarioty. V té době to bylo významné konstatování a důstojné uvedení Miladinových do českého kulturněpolitického prostředí.

Dodnes jsou opomíjeny Stojanovy názory, obsažené v přehledu bulharské literatury, na vytvoření jednotného jazyka z obou hlavních nářečí – makedonského a východobulharského, oč usiloval kromě jiných např. také R. Žinzifov. Stojanov byl jedním z mála vzdělaných Bulharů té doby, kteří viděli odlišnost těchto dvou hlavních nářečí, z nichž se později vytvořily dva spisovné jazyky „ . . . rozdíl mezi východním a západním nářečím“ – psal Vasil Stojanov – „jest asi tak veliký, jako mezi nářečím Čechoslovanů v Čechách a na Moravě a nářečím Čechoslovanů (tj. Slováků – id) na Slovensku. Bulharské nářečí západní (tj. makedonské – id) jest totiž plnější, zvučnější, nežli východní (jako slovenština naproti češtině), . . .“¹⁸

Makedonská lidová slovesná tvorba byla v 60. letech 19. století v Čechách známá z časopiseckých překladů Stojanových, Špindlerových, Noskových a hlavně z rozsáhlého Gebauerova výboru, který vycházel na pokračování v Hálkové Lumíru.¹⁹ Českými překlady ze sborníku Miladinových se zabývají práce B. J o c o v a,²⁰ J. P á t y²¹ a K. M á r y.²² Lze je však doplnit a některá tvrzení vyvrátit.

Významného českého filologa J a n a G e b a u e r a přivedla k překladům ze sborníku bratří Miladinových jejich „velká cena básnická“, která byla, jak správně poznamenal v předmluvě ke svým „Ukázkám“, „u nás

¹⁴ Psal o nich např. ve stati *Literatura bulharská*, Národní listy, Kritická příloha, čís. 1, 1864; téhož roku v přehledu *Bulhaři, lid a jeho písně*, Zlatá Praha, 1864, str. 156–157, charakterizuje bulharskou, tedy i makedonskou lidovou píseň na základě sborníku bratří Miladinových a zdůrazňuje její význam.

¹⁵ B o r i s J o c o v, *Bratja Miladinovi v Cechija*, Godišnik na Sofijskija universitet, kn. XXX, 17, Sofie 1934, str. 16–22.

¹⁶ Časopis muzea Království českého, 1866, str. 272–283.

¹⁷ Tamtéž, str. 275.

¹⁸ Tamtéž, str. 282.

¹⁹ Lumír, roč. XIII, 1863, str. 85n. Viz též B. J o c o v, cit. dílo, str. 23–30.

²⁰ Viz pozn. 15.

²¹ J. P á t a, *Českite prevodi na Bälgarskite narodni pesni iz sbornika na bratja Miladinovi ot Jan Gebauer*, Spisanie na BAN, kn. LXX, Sofie 1945, str. 95–109.

²² K. M á r a, *Gebauerovy „Ukázky z národního básnictví bulharského“*, Acta Universitatis Carolinae, Philologica 2, 1960, Slavica Pragensia II, str. 111–127.

dosud nepoznaná“ . . . , neboť původně z nich Gebauer studoval jazyk, který byl základem staroslovanštiny. Impozantní výbor šedesáti Gebauerových překladů (celkem 3534 veršů) makedonských lidových písní vycházel v Lumíru na Hálkovo doporučení. Překladatel zachoval rozdělení a pořadí tak, jak bylo ve sborníku Miladinových. Chtěje se přizpůsobit a uspokojit vkus čtenářů, Gebauer vybral především epické písně junácké.²³

²³ Gebauerovy „Ukázky z národního básnictví bulharského“ vycházely v XIII. ročníku Lumíru, počínaje číslem 4 ze dne 22. ledna 1863, takto:

Český název písně	Číslo ve sbírce Miladinových	Stránka v Lumíru
I. Sbíрка bratří Miladinových (úvod)		85–86
II. <i>Z písní samovilských</i>		86–89
1. Jovan Popov a samovila	1	
2. Rusá Stana a samovila	5	
3. Andělina a mořská samovila	7	
4. Dona	8	
5. Velikdenská	9	
III. „ <i>Jiné staré</i> “		110–112
1. Stojna	13	
2. Jana a Detelin vévoda	15a	
3. Stromy zahradní	21	
4. Komárova svatba	25	
5. Komárova svatba	26	
6. Račí svatba	27	
IV. <i>Z básní církevních</i>		134–137
1. Čtyři andělové	30	
2. Svatý Jiří	31	
3. Zpověď boží rodičky	36	
4. Svatba sv. Dimitrie	41	
5. Svatý Petr a jeho matka	44	
6. Markova zpověď	54	
7. Dva bratři a sestra	55b	
V. <i>Z písní junáckých</i>		180–185
1. Král Šišman, král Latin a ovčák Tabarin	57	
2. Sekula a Altan-hvězda	60	
3. Car a cařice	62	
4. Širotek Jana	67	
5. Ukradená Marie	79	205–209
6. Bojarka Dobra	80	
7. Nemocný Dojčín	88	
8. Marko, Arab a Markovice	101	254–258
9. Stanković Luko se zpovídá	55a	
10. Lazar a Petkana	100	
11. Šavle	124	
12. Marko a Gino Arnautče	102	299–302
13. Sekulův hrob	115	
14. Německá královna a Marko	126	
15. Marko a Dimna hora	148	325–326
16. Mitr a mor	195	
17. Stojan a Neda	208	
VI. <i>Z písní ovčáckých</i>		351–352
1. Stojan a Grozdana	205	
VII. <i>Z písní hajduckých</i>		352–353
1. Syrma vojvodka	212	
2. Hajduk a matka jeho	224	
3. Kara Mustafa	217	375

Jan Gebauer, který dobře zvládl bulharštinu, narazil při překládání písní na řadu potíží právě proto, že převážná většina z nich (ve sborníku je ze 660 písní pouze 100 bulharských) pochází z různých krajů Makedonie, a proto ani rodilí Bulhaři, kteří Gebauerovi radili (např. vzpomínaný V. D. Stojanov), mu v tom nemohli dostatečně pomoci.

Gebauerovy překlady tím, že vyšly časopisecky, mohly seznámit s makedonskou (i bulharskou) lidovou slovesností více čtenářů, než kdyby bývaly vyšly tenkrát knižně. Gebauerovou zásluhou se Dimitr a Konstantin Miladinovovi dostali také do Riegerova Slovníku naučného jako „slavní buditelé národního života“.

Sborník Bългарски народни песни братří Miladinovových si získává v Čechách stále větší okruh čtenářů a odborníků. Počátkem sedmdesátých let minulého století podává Jan Dunovský základní charakteristiku makedonské (jako bulharské) lidové písně na základě uvedeného sborníku a uvádí četné ukázky.²⁴ Z pojednání je zřejmé, že Dunovskému byly známy Rakovského teorie o indickém původu Slovanů a o příbuznosti indické a slovanské lidové slovesnosti. Dunovský pojal své pojednání komparativně. Poukázal jednak na shody a rozdíly mezi srbskými bohatýrskými zpěvy, které byly v Čechách přece jen známější, a mezi podobnými písněmi makedonskými a bulharskými. Všiml si hlavně rozdílu mezi srbským a makedonským cyklem o králevici Markovi. Dunovský svůj rozbor nezřídka doplnil podobnými nebo odlišnými příklady z lidové poezie české, sloven-

VIII. Z písní žalostných		375—377
1. Jana	229	
2. Marko a Cveta	231	
3. Dívka a had	235	
4. Grujo	239	
5. Orlové	245	
6. Marné snažení	250	
7. Bratr a sestra	262	
IX. Z písní veselých		398—399
1. Pepř	268	
2. Dělení	269	
X. Z písní milostných		399—400
1. Ztráta	287	
2. Vinný keř	294	
3. Leděnská Andělina	341	
4. Bulharské dívky	474	
XI. Z písní svatebních		420—421
1. Když se jde pro nevěstu	519	
2. Když odvádějí nevěstu	525	
3. Když vijí věnec	537	
XII. Z písní lazarských		421—422
1. Car Konstantin	603	
2. Andělina	614	
XIII. Z písní žneckých		
1. Unešená dívka	646	
2. Mara	654	
3. Pozvání	657	

Viz ještě K. Mára, cit dílo, str. 115—116, kde uvádí také počet veršů překladu.

²⁴ Jan Dunovský, *O národní písní Bulharův*, Květy, roč. VII, 1872, str. 99—102, 107—110, 115—118 a 123—126.

ské, ruské, srbské, ukrajinské i lužické. Českou paralelu k hrdinským zpěvům jižních Slovanů nalézá autor v písni Rukopisu královédvorského.

Jan Dunovský v podstatě přijal obsahové rozdělení písní, jaké je ve sbírce Miladinovových, jen některé písně „žalovné“ a žertovné zařadil k písním milostným. Jako zastánce Rakovského teorie hledal zvláště v náboženských písničkách kořeny slovanské mytologie. Hodnotí je proto jako jedny z nejkrásnějších. Mnoho místa ve své charakteristice věnoval Dunovský junáckým a hajduckým lidovým písním. Hajduky charakterizoval jako muže, „jimž svoboda je nade vše. Nemohouce cestou obyčejnou dodělati se práva, ozbrojí se a Balkán učiní svým domovem. Činí výpady na Turky, osnují malá povstání — a starají se o živobytí. Jenom člověk poměrů neznalých mohl by je nazvati loupežníky“.²⁵

Nápadná je v pojednání Dunovského dokonalá charakteristika makedonské (a bulharské) ženy, která je ztělesněná v písni. Její povaha je do nejmenších podrobností vymodelována kolektivním umem lidu. „Ať jest matkou, ženou, snachou, sestrou nebo milenkou“ — píše Dunovský — „hoří touhou po svobodě, miluje muže, jemůž v očích oheň a v rukou síla; je-li matkou, jest synovi rádkyní, je-li sestrou, jest bratru podporou, je-li ženou, jest strážným andělem domu . . . Bojovný duch ani v ní se nezapře“.²⁶

Tyto vlastnosti jihoslovanské ženy byly Dunovskému zřejmě podnětem k tomu, aby o ženě v slovanské lidové písni pojednal o rok později v samostatné stati, kterou nejprve četl v Umělecké besedě.²⁷ Později doplněnou o příklady z lidové poezie všech slovanských národů ji vydal v samostatné publikaci.²⁸

Dunovského charakteristika makedonských lidových písní, hlavně církevních, junáckých, hajduckých, ovčáckých, žalostných, veselých a svaatebních (lazarským a žneckým písním nevěnoval pozornost) byla dalším významným krokem a podnětem k hlubšímu poznání makedonské lidové slovesnosti a k jejímu pronikání do českého kulturního prostředí. O makedonskou lidovou poezii se začínají zajímat další významní představitelé tehdejšího českého kulturního a literárního života.

V sedmdesátých letech minulého století se zasloužil o popularizaci makedonské lidové slovesnosti v Čechách Josef Holeček, o jehož překladech pojednal už B. Jecov a J. Páta.

Holeček, jak známo, vydal v letech 1874 a 1875 svou první samostatnou knihu ve dvou svazcích — *Junácké písně národa bulharského* a *Junácké písně národa bulharského s připojením písní milostných*.²⁹ Podle Julia Dolanského se tak Holeček stává jedním z prvních průkopníků česko-bulharského přátelství.³⁰ Dodal bych jen, že toto Holečkovovo průkopnictví je dnes významné také pro česko-makedonské styky.

Převážná většina Holečkových překladů je ze sbírky bratří Miladinovových. Jen některé jsou ze sbírky Čolakova, Bessonova, Verkoviće a z různých časopisů. Už na podzim roku 1873 měl Holeček své překlady hotovy.

²⁵ Tamtéž, str. 110.

²⁶ Tamtéž, str. 118.

²⁷ Albert Pražák, *Příspěvek k literárním stykům českoslovanským v posledních 50 letech*, Slovanský přehled, roč. XV, čís. 1–2, 1913, str. 72–79 a 124–127.

²⁸ J. Dunovský, *Žena v písni lidu slovanského*, Praha 1883.

²⁹ První díl obsahoval 39 písní, druhý díl 112 písní, z toho 89 milostných.

³⁰ Julius Dolanský, *Josef Holeček a Slovanstvo*, Slovanský přehled, roč. 39, čís. 3, 1953, str. 89–92.

V říjnu následujícího roku, v Umělecké besedě, v Hálkově přítomnosti, četl překlad své oblíbené skladby *Sedm junáků a Arab* a jiné písně. Sám vzpomíná, že . . .“ dojem jaré, jasné a vášnivé poezie jihoslovanské byl silnější, než dojem chmurné a teskné poezie finské“.³¹ Holeček jako devatenáctiletý mladík uveřejnil už v roce 1872 ve Světozoru 13 překladů, z nichž 10 je ze sbírky D. a K. Miladinových.³²

Na Josefa Holečka tedy, který překlady makedonských lidových písní debutoval, zanechaly výrazné stopy. Proto na ně později ve svých memoárech vzpomíná s takovou láskou a uznáním: „Já jsem ty makedonské písně vášnivě miloval a věřil, že se jim v Poesii světové dostane místa právě tak, jako srbským národním v překladě Kapperově a litevským v překladě Geitlerově. Poesie jejich je totožná s poesii národních písní srbských; pravé písně bulharské zdaleka se nerovňají makedonským. I soudil jsem, když se zalíbily překlady Kapperovy, že moje nemohou zůstatí bez pošímnutí.“³³

Když Holeček překládal makedonskou i srbskou a později finskou poezii, měl na mysli především poznávání malých národů, které vždy bojovaly o svou národní existenci. Takovým národem byl také český národ. „Malí národové bez ohledu na svůj původ“ — psal později v předmluvě ke Kalevale (1894) — „musejí se poznávati, sblížovati a vzájemných předsudků se zhostovati.“

Píše-li B. Joco v, že si Holeček vybíral junácké a milostné písně proto, že pro něho právě v nich „je vyjádřen nejlépe bulharský pěvec“,³⁴ pak je třeba toto tvrzení poopravit v tom smyslu, že v nich je především výraz makedonského lidového pěvce. Holeček velmi dobře dovedl najít společné znaky nejen bulharských a makedonských, ale vůbec jihoslovanských písní. Zároveň však viděl i jejich specifické zvláštnosti. Ostatně sám Joco v na jiném místě mimoděk vytýká Stojanovovým překladům, že v rytmu „výraz ztratil ze svého makedonského charakteru“.³⁵

³¹ Josef Holeček, *Pero III*, Praha 1923, str. 285–286, 303.

³² Ve Světozoru, roč. VI, čís. 27 a 28, 1872, pod názvem *Bulharské písně národní*, str. 314–315 a 327 vyšlo 10 Holečkových překladů písní ze sbírky bratří Miladinových:

Český název	Číslo a název ve sborníku Miladinových
1. Dcera Todora	17 Todora kerka
2. Nemoc z lásky	329 Bolno ležit malo mome
3. Sokol	324 O sokolče, pilence šareno!
4. Na rozchodu	437 Vila se e bela loza
5. Nesvětili svátek	497 Momiče s momče zбореše
6. Poslušná	327 Momkova majka iz dom izlezla
7. Nemocný	569 Bolen si ležam, jas ke si umram
8. Konstantin ve škole	631 Ima majka mila sina
9. Chtivý ženění	223 Ženi me, majko, ženi me
10. Dva sokolové	85 Dva sokola

³³ J. Holeček, *Pero II*, Praha 1923, str. 33–34. Z 39 písní, zařazených do I. svazku Holečkových překladů, je 27 lidových písní ze sborníku bratří Miladinových a ze 112 písní ve II. svazku je 73 písní opět ze sbírky Miladinových. Holeček přeložil ze sborníku bratří Miladinových celkem 100 makedonských lidových písní. Proto jim s takovou úctou své překlady věnoval: „Posvátné památce bratří Dimitrija a Konstantina Miladinovců, sokolů pobalkánských, kteří že v zanedbaném národě svém budili vědomí národní, byli od fanarijotův osočeni, od vlády turecké co buřiči do vězení v Cařihradě vsazeni, kdež r. 1863 (správně 1862 — id) umořeni, čímž stali se mučedníky věci slovanské, posvěcují překlad tento“.

³⁴ B. Joco v, cit. dílo, str. 42.

³⁵ „V otsěnkite si obače ne vinagi uspěva, v ritáma ne e osobeno čestit, izrazāt e zagubil ot svoja makedonski charakter“ —, B. Joco v, cit. dílo, str. 21.

O mnoho let později, když je Holečkovi už sedmdesát, vzpomíná na písně ze sbírky Miladinovových a vyznává se ze svých sympatií k jihoslovenské lidové poezii vůbec. „Mně zvlášť na jih vábila poetická vůně Balkánu a cítil jsem se šťasten, že se octnu na blízko jejich zdrojů.“³⁶ Je méně známo, že Holeček ve svých memoárech srovnává makedonské povstání s hercegovským a že pro něho je makedonský lid „nadáný duševně a zdatný tělesně“, který „hoří touhou se osvobodit“ a za svobodu „po deset roků bez přestávky . . . krev svou prolévá“.³⁷ Makedonská (a jihoslovenská vůbec) lidová píseň provázela Holečka po celý život.³⁸

Zájem o jižní Slovany, o makedonskou (i bulharskou) lidovou slovesnost v 70.–80. letech minulého století je spojen také s neklidnou politickou atmosférou na Balkáně, s neklidem v Makedonii, s událostmi v Bulharsku i se vztahy srbsko-bulharskými. Spory o Makedonii mezi Srbskem a Bulharskem se sice vedly už před srbsko-bulharskou válkou, zvláště intenzivní však byly koncem roku 1884 a začátkem následujícího roku. Výsledkem takového zájmu byla i rozsáhlá studie B. Popelky *Jest Macedonie srbská či bulharská?*, o níž zde podrobně pojednáváme na jiném místě.^{38a}

Lingvista Martin Hattala zprostředkoval básníku Františkou Douchovi, překladateli ze západních literatur, sbírku Miladinovových,

³⁶ J. Holeček, cit. dílo, str. 83–84.

³⁷ Tamtéž, str. 294–298.

³⁸ Ve svých románových memoárech Holeček např. vzpomíná na to, jak ho dívka v jeho rodišti ve Vodňanech pokoušela svou krásou a jak si přitom vzpomněl na makedonskou píseň. „V makedonské národní písni se dívka posmívá podobnému nejapovi:

Bílé jehně přišlo k vlku:
„Šerý vlku, požer si mě!“

Jde tu zřejmě o vlastní Holečkovu obměnu makedonské lidové písně. B. Joco v ve své citované studii se o ní rovněž zmiňuje, neuvádí však přesné údaje o originálu. Chybně uvádí pouze její makedonský název jako *Streti vâlkot rudo jagne i ne znait* da go jadit (správně: . . . *ne umeit* . . .). Ovšem tu nejde o název písně, jak tvrdí Joco, nýbrž o jeden verš, vytržený z písně *Jana idet od banata* (ve sbírce Miladinovových pod čís. 426), v níž jsou i tyto verše:

Streti volkot rudo jagne,
Ne umeit da go davit;
Streti sokol erebica,
Pa ne znait da ja jadit,

kteřé Holeček (Junácké písně národa bulharského s připojením písní milostných, Praha 1875, str. 131) přeložil takto:

Vlk jehňátko potkal rudé,
neuměl je udávití,
potkal sokol koroptvičku,
neuměl ji uchvátiti!

Ani ve variantě této písně *Jana idet od banjata* (ve sborníku Miladinovových pod číslem 417) nezní verše tak, jak je uvádí Joco, který kromě toho je vědomě pobulharštuje. Verše z uvedené varianty jsou tyto:

Najde volkot rudo jagne,
Ne umeit da go jadit;
Najde ludo malko mome,
Ne umeit da go ljubit.

^{38a} *Slovanský sborník*, roč. VI, 1887, str. 10–15, 82–87, 111–114, 158–163, 203–208.

z níž Doucha koncem 70. let uveřejnil překlady dvou lidových písní — *Vévoda Stojan a patriarcha* (Miladinovovi, čís. 81, *Stojan i Patrik*) a *Ivo Klíčnik a Asan-aga* (Miladinovovi, čís. 188, *Ivo Ključardžija i Asan aga*).³⁹

Vydání prvního svazku makedonských lidových písní, jež sebral a vydal roku 1860 v Bělehradě Stefan Verkovič, nevzbudilo příliš velkou pozornost vědeckého světa slovanského.⁴⁰ Teprve jeho *Veda Slovena* vzrušila českou, ruskou i evropskou slavistickou vědu.⁴¹ Ostatně, bylo to ještě v době, kdy se v Čechách vedly spory o pravosti RKZ, „kdy se konstituování české národní společnosti“ završilo a kdy tu již byl „vlastní politický život a jeho konkrétní problematika“.⁴² Jak kdysi poznamenal Ivan Šišmanov, téměř každý kulturní národ měl své Verkoviče a Milojeviče.⁴³

Literární mystifikace *Veda Slovena*, výsledek Verkovičovy a Gologanovy spolupráce, je plodem extrémního romantického nadšení. Zrodila se v době, kdy se hledaly kořeny existence, doklady „dávnověké“ kultury, kdy se pro důkazy sahalo daleko do minulosti. Je to spojeno s glorifikací historické minulosti, kterou nacházíme někdy také v tradici lidového eposu, do něhož lid vložil — jak poznamenal bulharský literární historik Bojan Penev — všechny touhy ve vytváření fantastických postav a hrdinů, protože takoví hrdinové ve skutečném životě chyběli, protože skutečnost cítila potřebu takové postavy mít.^{43a}

Vedu Slovanů jako mystifikaci lze zařadit mezi historickou píseň a vznikem hajducké písně.⁴⁴ Vznikla právě v době, kdy v lidové písni nebo po-

³⁹ František Doucha, *Ze zpěvů bulharských*. Osvěta, roč. IX, díl II, 1879, str. 663–666.

⁴⁰ V *Izvestijach Imperatorskoj Akademii Nauk, po otdeleniju russkago jazyka i slovesnosti*, tom IX, 1860–1861, str. 174–175 vyšla recenze na Verkovičovy *Narodne pesme makedonski Bugara*. Jejím autorem je nejpravděpodobněji opět Izm. I. Srezněvskij. V recenzi se píše, že Verkovičova sbírka je krokem vpřed v seznamování světa se slovanským kmenem v Bulharsku a v Makedonii. „Tento sborník“ — pokračuje recenzent — „seznamuje s lidovou poezií makedonských Bulharů, kteří do nynější doby byli známí nejméně, nebo lépe, byli téměř vůbec neznámí. Oblast, kterou obývají, se rozprostírá mezi Egejským mořem a Rodopským hřebenem, jehož větve sahají do Makedonie (Kresna planina u Serbinova, Perin planina u Melnika, Menikeon u Serresu, Kalapot u Prosočina). Tato oblast se dělí na tři nahije: Soluňskou, Serreskou a Dramskou.“ Recenze dále seznamuje čtenáře s tím, že v I. svazku jsou otištěny ženské písně, z nichž 235 zazpívala Dafina z Proseniku u Serresu a ostatních 100 písní že je z Velesu, Debru, Razlogu, Kruševa apod. „Makedonské nářečí — stejně jako bulharské, je téměř bez skloňování, bez infinitivu, používá členu, je plně tureckých, valašských, řeckých aj. slov.“ Nakonec recenzent jako ukázkou uvádí jednu makedonskou lidovou píseň se Serresu pod názvem *More divojko Drinopoljanko*.

⁴¹ Stefan I. Verkovič, *Veda Slovena. Bălgarski narodni pesni od predistorično i predchristijansko doba*. Otkrtil v Trakija i Makedonija i izdal Stefan I. Verkovič. Kniga 1. Beograd 1874.

⁴² Mojmír Otruba, *RKZ v naši kultuře a společnosti*, Český jazyk a literatura, roč. XX, čís. 2, 1969–1970, str. 49–55.

⁴³ Ivan D. Šišmanov, *Značeniето i zadačite na našata etnografija*, Izbrani sáčinenija, II, Sofie 1966, str. 7–61.

^{43a} B. Penev, *Istorija na novata bălgarska literatura*, I, Sofie 1830.

⁴⁴ Gane Todorovski, *Za i protiv Vedu Slovena*, Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet vo Skopje, 1967, str. 1–76.

hádce se hledala historická nebo mytologická reminiscence. Tato mytologická škola, založena bratry Grimmovými, nevedla k úplné pravdě. Kromě toho byla jejich metoda diskreditována různými diletanty. V jihoslovanských zemích patřili k nejvýznamnějším Grimmovým žákům především Georgi Sava Rakovski, Stefan Verkovič a Milivoj Milojevič.⁴⁵

Literární mystifikace však nejsou jen slovanskou zvláštností, jak tvrdí Louis Léger, i když vrcholu dosáhly právě v případě Václava Hanky a Stefana Verkoviče.⁴⁶ Takové lidi, kteří byli vedeni podobnými fixními idejemi, nelze odsuzovat a zatracovat. Ve své době vykonali mnoho užitečného už tím, že upozornili svět na existenci těch či oněch malých národů, o nichž se dříve buď vůbec nebo velmi málo vědělo.⁴⁷ Verkovičova Veda Slovanů nebyla nic jiného.

Verkovičova cesta do Makedonie a jeho dlouholetý pobyt zde však měly jasný politický cíl – „aby Slované makedonští při řešení východní otázky se přihlásili k Slovanům a nikoliv k Řekům“.⁴⁸ Z rozsáhlé korespondence vidíme, jaké bohaté styky měl Verkovič s makedonskými kulturními činiteli z poloviny 19. století.⁴⁹

Stefan Verkovič, okouzlen fantastickou myšlenkou o indickém původu Slovanů, pouští se cílevědomě do dokazování své hypotézy, že praotcové Slovanů na Balkáně byli Thrákové, Ilyrové, Makedonci, Peonci apod. Domníval se, že právě v Makedonii, v útesech mezi Pirinem (Perunova hora! – vzpomeňme na P. J. Šafaříka) a Rodopami najde argumenty pro svou domněnku. Kde se však tato hypotéza u Verkoviče vzala? Kde pro ni hledal vzory? Kdo mu v tom pomáhal? Mnozí slavisté, mezi nimiž i nejzasvěcenější badatel v otázce Vedy Slovanů Ivan Šišmanov,⁵⁰ uvádějí na prvním místě bulharského obrozence a revolucionáře G. S. Rakovského. Šišmanov ve dvou svých pracích jasně ukazuje na Rakovského: „Er (tj. Verkovič – id) hatte nach seiner Art theoretische Studien getrieben, wie man aus seiner hinterlassenen Bibliothek sehen kann, die übrigens nichts von einer directen Einwirkung unseres Rakovski auf ihn verräth. Verkovič war eine songeniale Natur und konnte deshalb ganz wohl selbständig die verschroberenen Ideen verfallen, die man sonst dem Rakovski zuschreibt, das nämlich die Alten Thrako-Ilyren Slaven waren und füglich auch Orpheus und Alexander der Grosse Slaven gevesen sein müssen und dgl. mehr.“⁵¹ Nebo na jiném místě: „Dies schliesst jedoch nicht die Möglichkeit aus, das Verkovič mit Rakovski's Fantasien gut bekannt war. Er muss

⁴⁵ I. Šišmanov, cit. dílo, str. 12n.

⁴⁶ V 15. století se např. v Holandsku věřilo, že Adam a Eva v ráji mluvili holandsky a nikoliv hebrejsky, ve Skandinávii se zase mělo za to, že Adam a Eva mluvili norský, A. Mickiewicz z katedry Kolege de France r. 1844 tvrdil, že Slované jsou nejstarší obyvatelé Evropy, že Římané, Frygové a Asyřané byli Slované. Charvátští obrozenci se domnívali, že Ilyrové jsou Slované. Verkovič, vychován v duchu ilyrismu, se pokoušel dokázat, že staří Thrákové a Makedonci jsou Slované.

⁴⁷ G. Todorovski, cit. dílo, str. 395.

⁴⁸ Cveta Organdžieva, *Novi materiali za Stefan Verkovič*, Godišen zbornik na Filozofskiot fakultet Skopje, roč. 9, 1956, str. 1–13.

⁴⁹ Michail Arnaudov, *Verkovič i „Veda Slovena“*, BAN, Sofie 1968.

⁵⁰ Mj. viz jeho *Frenskata nauka i Veda Slovena, s osoben ogleđ kām kritikata na Lui Leže*, Sbornik v čest i pamet na Lui Leže, Sofie 1925, str. 33–72. O dalších jeho pracích viz dále.

⁵¹ Ivan D. Šišmanov, *Glück und Ende einer berühmten literarischen Mystifikation Veda Slovena*, Archiv für slav. Philologie, XXV, 1903, str. 580–611.

jedenfalls dies oder jenes seiner Werke besessen haben, wie aus gewissen Briefen Gologanov's erhellte. So bittet dieser im März 1871: „Schicken Sie mir wieder eine Zeitung und jenes Buch von Rakovski.“ Er wiederholt vergeblich die Bitte noch den 10. Mai, 18. und 27. Oktober desselben Jahres und den 30. Januar 1872. Den 28. Febr. d. j. berichtet er endlich, das gewünschte Buch erhalten zu haben.“⁵²

Některí badatelé v poslední době ukazují na vliv makedonského obrozence Ch ad ž i K o n s t a n t i n o v a - D ž i n o t a.⁵³ Faktem však je, že se Verković seznámil s Džinotem až v roce 1853. Už v roce 1844 ovšem byl Verković v Makedonii jako agent Ilji Garašanina, byl nadšeným zastáncem ilyrské teorie a byl rozhodnut sloužit myšlence jednoty jižních Slovanů. Verković byl pod přímým vlivem ideologie ilyrismu Ljudevita Gaje. Znal utopické teorie o etnogenezi jižních Slovanů, které se k Charvátům šířily z Čech, Slovenska a Německa. V Charvátsku měl Verković možnost se přímo seznámit se základními koncepcemi Herderových a Šafaříkových názorů.^{53a} Je rovněž známo, že Herderovy názory, vyslovené v jeho díle *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* silně imponovaly Slovanům rakouské monarchie. Především jimi byl nadšen Pavel Josef Šafařík, který tvrdil, že Slované ve Staré Ilyrii a Moesii jsou starousedlíci Thrácko-ilyrského poloostrova, tedy Balkánu. Šafařík ve svém spisku *Über die Abkunft der Slaven* (1828) mluvil o starobylosti Slovanů. Ne zcela neprávem lze proto hledat kořeny Verkovićových thrácko-ilyrských názorů mimo jiné také u P. J. Šafaříka. Uvedená Šafaříkova práce totiž měla v Charvátsku velký ohlas. Bogdanović poznamenává, že „Šafařík je prvi panslavenski naučnjak, u koga su svi upirali oči kao u najmjerodavnijeg učitelja, što više, djela su njegova stekla i glas apoloģije Slavenstva pred zapadnim narodima, koji nije su z njih ništa znali, što više, prezirali ih ...“⁵⁴

P. J. Šafaříka lze pokládat za Verkovićova učitele v otázce o původu jižních Slovanů také proto, že Verković odhaluje Balkán, přesněji Makedonii, až překvapivě přesně podle klíče P. J. Šafaříka. Psali jsme v kapitole o Šafaříkovi o jeho touze navštívit Makedonii a Thrákii, kde se domníval, že nalezne alespoň nějaký originální text z dob Cyrila a Metoděje.

Odpor rakouských Slovanů proti pangermanismu a otomanských Slovanů proti panhellenismu zrodil nový mýtus o supremaci Slovanů. Proto Verkovićovu mystifikaci je třeba chápat jako důsledek širšího procesu tzv. národní strategie a taktiky v období postupného kolektivního uvědomování. Také to, že tzv. makedonští obrozenci (R. Žinzifov, Jordan Ch. Konstantinov-Džinot, G. Pulevski, I. Mažovski, Ivan Gologanov aj.) se snažili Řekům dokazovat, že Filip, Alexandr a jiné osobnosti z řeckých nebo staromakedonských dějin jsou Slované, bylo součástí takového obranného procesu. Řekové, řečtí fanarioté totiž zničili mnoho z toho, co se zachovalo z písemné tradice jižních Slovanů. O tom podal svědectví mj. také Viktor Grigorovič, R. Žinzifov, D. Miladinov aj.⁵⁵

⁵² Tamtéž, str. 606.

⁵³ Cv. Organdžieva, cit. dílo, str. 1–13.

^{53a} G. Todorovski, *Za i protiv Veda Slavena*, str. 402.

⁵⁴ David Bogdanović, *Pregled književnosti hrvatske i srpske*, knj. II, dio I, Záhřeb 1916, str. 20.

⁵⁵ Viktor Ivanović Grigorovič, *Očerk putešestvija po jevropskoj Turcii*, Kazaň 1848, str. 216 a jinde.

Bulharský literární historik B. Penev pokládal Verkovičovu-Gologanovovu Vedu Slovanů za napodobení Hankových Rukopisů.⁵⁶ Toto tvrzení je sice nepřesné, faktem však je, že všechny mystifikace, které vznikly v minulém století, mají mnoho společných rysů. Verkovičovo-Gologanovovo dílo Veda Slovanů svou atraktivností tematiky a počtem souhlasných a nesouhlasných soudů lze srovnávat jak s Macphersonovým Ossianem, tak i s domněle staročeským písněmi.

Uvedli jsme již, že vydání prvního dílu Vedy Slovanů v roce 1874 se setkalo s velkým ohlasem. Byly hlasy pro i proti. K těm, kteří hájili její pravost byli kromě Emilé Burnoufa, Alberta Dumonta, Augusta Dozona, Vsevoloda Millera a Alexandra Chodźka také Janko Šafařík a Leopold Geitler. Kriticky se k Vedě Slovanů vyslovili především Louis Léger, V. Jagić, A. Pypin, V. Lamanskij, M. Drinov, I. Šišmanov, Christo a Anton Stoilovovi, Josef a Konstantin Jirečkovi.

Živý zájem francouzské vědy o Vedu Slovanů byl bezesporu spjat mimo jiné také s francouzským politickým vlivem v Orientě a na Balkáně v té době. Jejím prostřednictvím se vědecký svět začal zajímat o Bulharsko a Makedonii a o jejich minulost. Ivan Šišmanov nazval Vedu Slovanů „první bulharskou knihou, která měla mezinárodní význam“.⁵⁷ Také díky Vedě Slovanů se začíná v Evropě mluvit nejen o Bulharsku, ale i o Makedonii.

S francouzskými vědci byl spojen a jejich názory sdílel (nebo oni sdíleli jeho názory, např. A. Dozon) dr. Janko Šafařík, ředitel Srbského národního muzea v Bělehradě.⁵⁸ J. Šafařík udržoval s Verkovičem velmi čilé styky. Na jeho návrh byl už roku 1846 vyslán Verkovič do Makedonie, aby tam sbíral historické doklady a archeologické památky.⁵⁹

Svou vděčnost Šafaříkovi vyjádřil Verkovič v prvním díle Vedy Slovanů. Jemu posílal opisy písní s prosbou o pomoc. Janko Šafařík byl mystifikován, stejně jako Verkovič, výtvořiv Ivanu Gologanova. V krátké předmluvě k francouzskému překladu z I. svazku Vedy Slovanů, stejně jako v korespondenci zvláště z roku 1868, je vyjádřena Šafaříkova nadšená chvála na „objevy“ v Makedonii a Thrákii. „Můžete s dobrým svědomím říci, že jste byl užitečný svému rodu a lidstvu. . .“ — píše J. Šafařík Verkovičovi v dopise ze dne 30. ledna 1868.⁶⁰ V uvedeném dopise J. Šafařík lituje, že se toho nedožil jeho „veliký strýc“ Pavel Josef Šafařík, který by dovedl ocenit pravou hodnotu a důležitost „drahocenných památek“. Janko Šafařík byl jedním z těch Čechů, kteří Verkoviče duševně i materiálně podporovali.

Abyste se mohl lépe orientovat v nalezených rukopisech, Verkovič žádá Janka Šafaříka, aby mu nějakým způsobem obstaral vydané staroslověn-

⁵⁶ B. Penev, *Istorija na novata bálgarska literatura*, III. str. 185.

⁵⁷ Ivan D. Šišmanov, *Frenskata nauka i Veda Slovena*, str. 33–108.

⁵⁸ Janko Šafařík (1812–1876) byl synovcem P. J. Šafaříka. Roku 1843 přešel z Nového Sadu, kde studoval, do Srbska. V roce 1857 studoval v Benátkách archivy a listiny týkající se jižních Slovanů, zvláště Srbů, které pak uveřejnil. Kromě toho uveřejnil *Život sv. Metoděje*, prvního arcibiskupa moravského (1863) aj. Byl zakladatelem bělehradského národního muzea a knihovny.

⁵⁹ Viz o nich více in: V. Lamanskij, *Iz zapisok o slavjanskich zemljach*. Serija „južnoslavjanskija provincii Avstrii. Statja vtoraja“. *Otečestvennyje zapiski*, tom CLIV, 1864, str. 367 a 702.

⁶⁰ M. Arnaudiv, cit. dílo, str. 271.

ské památky a díla jeho strýce Pavla Josefa Šafaříka. Verkovič přitom posílá pozdrav „milým bratrům Čechům“, v jiném dopise konkrétně pozdravuje „p. Friče a všechny ostatní bratry slovanské“.⁶¹ V makedonském městě Seresu studuje Verkovič díla Hankova, Bodjanského i Šafaříkův spisek o hlaholici, kterému však „slabě rozuměl“, protože byl psán německy.⁶²

V dopisech Janka Šafaříka Stefanu Verkovičovi se jako červená nit táhne jeho obdiv ke všemu, co Verkovič pro Slovanstvo koná, zvláště obdivuje jeho lidové písně, „kterými si založíte u Slovanstva nesmrtelné jméno“.⁶³ J. Šafařík doporučoval Verkovičovi, aby si vedl deník o všem, co v Makedonii viděl. Pro Vuka Karadžiće měl zase prozkoumat, jakým jazykem, zda srbským nebo bulharským, se mluví v Debru a okolí. Karadžić ho o to prosil prostřednictvím Janka Šafaříka. Šafařík dobře věděl, že Bulharsko (čímž mínil především Makedonii, neboť tam byl Verkovič usazen a tam pracoval mnohá léta) je terra incognita; proto žádal Verkoviče, aby mu posílal všechna slavica a serbica, která v této oblasti nalezne. Naléhal na Verkoviče, aby pořídil⁶⁴ geograficko-etnografický, statistický a archeologický popis Makedonie⁶⁵ a „makedonských Bulharů“. Vymáhal je od Verkoviče, tak jako lidové písně, v několika dopisech z roku 1862. Janko Šafařík měl totiž v úmyslu zařadit uvedený popis jako předmluvu k II. dílu lidových písní. Nakonec však od Verkoviče obdržel po několika letech pouze poznámky k etnograficko-statistickému popisu Makedonie.

Janko Šafařík se staral také o mladé Makedonce, které Verkovič doporučoval ke studiu v Bělehradě. Zvláště dobře se znal a přátelil s Dimitrem Makedonským a s jistým Steriem, který u Šafaříka bydlel celých šest let. Měl se vrátit do Makedonie jako učitel. Později J. Šafařík posílá k podobným účelům do Makedonie také Dimitra Makedonského.

Fakt je, že Verkovičova činnost v Makedonii vzbudila živý zájem slovanské vědy o Makedonii a že se od něho očekávalo, že přinese světu dosud neodhalené poznatky o této slovanské oblasti.⁶⁶ „Velmi mne prosili učení lidé“ — psal J. Šafařík Verkovičovi v dopise ze 3. července 1867 — „abych Vás poprosil, abyste se vynasnažili popsat oblasti nebo oblast na řece Bregalnici, Maleševsko Zletovo, všechny místní názvy, řeky, pobřeží, vesnice, kostely, kláštery tam shromáždit, a také lidové povídky (legendy), neboť je to klasická oblast, kde byl sv. Metoděj císařským přidělenec...“⁶⁷

Janko Šafařík naléhal na Verkoviče zvláště v otázce shromažďování a vydání makedonských lidových písní. „Vaše bulharské junácké a tak důležité písně musejí vyjít co nejdříve, podívejte se, nehrejte si a pošlete mi je quia si procella semel puerit facile poterit esse sero! Myslím, že stačí, aby do francouzštiny byly přeloženy jen ty (písně), které mají

⁶¹ Tamtéž, str. 256 a 259.

⁶² Tamtéž, str. 257.

⁶³ Tamtéž, str. 261.

⁶⁴ Tamtéž, str. 262.

⁶⁵ Tamtéž, str. 263.

⁶⁶ Slepčenský Praxapostol, nalezený Verkovičem a zaslaný Jankovi Šafaříkovi, ukázal Šafařík Miklosichovi a Jirečkovi ve Vídni, Srezněvskému v Petěrburgu a Erbenovi a Vřátkovi. Všichni uznali, že jde o velmi starý a důležitý rukopis z XI. nebo z počátku XII. století a trvali na jeho vydání.

⁶⁷ M. Arnaudov, cit. dílo, str. 270.

velký historicko-archeologický nebo mytologický význam, nikoliv všechny...“⁶⁸

Etnograficko-geografickému popisu Makedonie přikládal Janko Šafařík velký význam. Správně se domníval, že může odhalit slovanskému i ostatnímu světu Makedonii. Proto po tolik let upomínal Verkoviće a upozorňoval ho, že kdyby jeho popis vyšel, stal by se z něho „evropsky slavný člověk“. „Připravte do tisku za prvé popis Makedonie“ — píše mu J. Šafařík koncem ledna 1868 — „který je v dnešní době velmi potřebný a nevýslovně důležitý; za druhé ty Vaše nejdůležitější písně z Balkánu. Bylo by důležité, velmi důležité, abyste napsal třeba krátký statisticko-etnografický úvod k písním o Makedonii a jejich obyvatelích“.⁶⁹

Není rovněž nezajímavé, že na naléhání Burnoufovo, Dumontovo a Lejeanovo se Janko Šafařík ujímá překladu písní do francouzštiny za spolupráce profesora francouzského jazyka na Vojenské akademii v Bělehradě, Čecha Majšnera. Majšner byl dříve u Šafaříka jako domácí učitel pod jménem Vuković a pak také v Bulharsku pod jménem Milanović.⁷⁰ Po onemocnění Majšnera v roce 1874 pak Šafařík získal k překládání písní do francouzštiny Francouze polského původu Ostoje, který prý předtím roznesl po Bělehradě zprávy, že Verkovičovy písně jsou falsum. Šafařík si jej však chválí jako „dobrého Francouze a vášnivého Slovana“.⁷¹

Janko Šafařík Verkovičovi systematicky radil, co a jak má udělat, jak postupovat, opravoval jeho extrémní názory, nabádal ho, aby byl objektivní, důstojný, klidný a chladnokrevný. Připomínal mu slova svého strýce P. J. Šafaříka, že „nepracuje jen proto, aby měl užitek, ani pro nyní, nýbrž pro národ, potomstvo a pro budoucnost“.⁷²

Druhým zastáncem Verkovičových „rodopských objevů“ byl profesor Leopold Geitler, který Verkovičovi horlivě pomáhal při popularizaci Vedy Slovanů. V Geitlerově korespondenci Verkovičovi, kterou poprvé uveřejnil Ivan D. Šišmanov, lze se dočíst o jeho vztahu k Verkovičově činnosti i o Verkovičovu návrhu Geitlerovi na společnou cestu do Makedonie.⁷³

L. Geitler měl při přípravě a vydání několika historických a mytologických písní z Verkovičovy Vedy Slovanů dobrého pomocníka v českém historikovi práv Jaromíru Hanělovi, který rovněž působil tehdy na universitě v Záhřebě.⁷⁴ Také v Čechách byl o etnografii a statistiku Makedonie zájem a podle Geitlera byli ochotni za ni dobře zaplatit.

Leopold Geitler sám cestoval v roce 1875 po Makedonii, zajímal se o jazyk a lidovou slovesnost, navštívil Soluň, ve Velesu „dostal svazek pravých národních písní na místě sebraných“. Politická situace mu však tenkrát nedovolila navštívit vesnice a rozprávět s venkovany. „Už jsem se smířil s myšlenkou, která mě stále zaměstnává, že nebudu moci odjet do

⁶⁸ Tamtéž, dopis z 9. ledna 1868.

⁶⁹ Tamtéž, dopis z 9. ledna 1868.

⁷⁰ Tamtéž, dopis z 29. dubna 1869.

⁷¹ Tamtéž, dopis z 6/18. května 1875, str. 289.

⁷² Tamtéž, dopis z 20. 8.—1. 9. 1874.

⁷³ Ivan D. Šišmanov, *L. Geitler — zaštitnik na Verkovičevata Veda Slovena*, Sborník prací věnovaný prof. dr. Václavu Tillovi k 60. narozeninám. 1867—1927, Praha 1927, str. 202—211.

⁷⁴ Jaromír Haněl byl český právní historik, který od roku 1874 byl profesorem právních dějin v Záhřebě. Od roku 1881 byl profesorem německého práva a rakouských právních dějin v Praze, kde působil na české universitě po jejím oddělení od německé.

Makedonie dříve, dokud tam nebudou klidnější poměry. Vy víte, že jsem už jednou cestoval po Makedonii a jak jsem si spálil prsty“ — psal Geitler Verkovičovi v dopise z 30. června 1878. „Nemohl jsem odjet na venkov, ani co jsem chtěl — volně se pohybovat a obcovat s lidem. A tehdejší doba byla přece poměrně klidnější, než nyní, kde v těch zemích není skutečně žádná vláda. Protože koncem tohoto měsíce července odjízďte, nebudete v Makedonii dříve, než 15. srpna. V první polovině října bych musel být už v Záhřebě. V tak krátké době bych nemohl za beztak velká vydání vyřídít ještě také vedlejší jazykové studie, které bych chtěl provést v Makedonii a které bych spojil s tím velkým cílem — s výzkumem, jak a kde se Vaše překrásné písně zpívají. Zkrátka, ptám se Vás, zda je pro mne výhodné, abych už nyní odjel. Ale takové mám vroucí přání odjet do Makedonie, že nijak nemohu hned odmítnout Váš krásný návrh. Zbude-li Vám tedy čas, napište mi hned, zda bude vůbec možné a bezpečné cestovat po Makedonii a aspoň do jisté míry vyptávat se lidí.“⁷⁵

Rozboru „sběratelské“ činnosti Verkovičově věnoval Geitler několik studií,⁷⁶ z nichž česky vyšla jeho rozprava *Poetické tradice Thráků a Bulharů* (Praha 1878). Uveřejnil v ní také šest obsáhlých skladeb (celkem asi 2036 veršů) v originále, opatřených podrobným obsahem a komentářem. Svě stanovisko k Verkovičově Vědě Slovanů vyjádřil Geitler takto: „Buď je ta věc falsifikací takovou, že ohromností materiálu i smělou, hluboce promyšlenou dokonalostí komposice vyniká nad všechny mystifikace, nad všechna padělání, kterých se sobectví aneb vlastenectví v kterékoliv literatuře dopustilo: aneb jsme maně narazili na nový kulturnohistorický i jazykový materiál, který daleko přesahuje úzké hranice interestu pro slavistiku, . . .“⁷⁷

Podobně se Geitler vyjádřil také v souvislosti s *Písní Orfeovou*: „Má theorie je tato: buď je ta celá věc neslýchaným falsifikátem, celým encyklopedickým lexikonem mythologického i historického vědění, jehož vypracování se po důkladných věcných studiích věnovala ruka mistrného poety po dvě desetiletí, aneb nám zvláštní přízeň osudu v jasně zelených lesích Rhodope zachovala celý vysoce vyvinutý systém náboženství i národní ústní vědy starých Thráků a Bessů, ať již jakkoliv závratnou délkou časů proměněny.“⁷⁸

Stefan Verković však měl u Čechů nejen své zastánce, nýbrž také odpůrce. První se o autentičnosti Vedy Slovanů vyjádřil Josef Jireček již koncem roku 1874.⁷⁹ Označil ji spolu s písněmi Milojevičovými za padělek: „První již pohled na písně ty budí podivení. Všecky epické zpěvy bulharské (rovně srbským) mají verš pravidelný, z přísně odměřeného počtu slabik složený: písně rodopské na prsto postrádají všelikého takového ladu a skladu. Střídají se tu verše šestislabičné s verši až 20 slabič-

⁷⁵ Ivan D. Šišmanov, *L. Gajtler — zaštitnik na Verkovičevata Veda Slovena*, str. 209.

⁷⁶ L. Geitler, *Die Säge von Orpheus — Orfen der Rhodope Bulgaren*, Vídeň 1880; týž, *Die Juda in den Mythen der Balkanvölker*, Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, sv. X, 1881, str. 197–292.

⁷⁷ L. Geitler, *Poetické tradice Thráků a Bulharů*, Praha 1878, str. 3.

⁷⁸ Tamtéž, str. 9.

⁷⁹ Josef Jireček, *O některých záhadných vydáních národních písní jihoslovanských*, Zprávy o zasedání Královské české společnosti nauk v Praze, roč. 1874, čís. 8, str. 245–253. Byla to přednáška na zasedání třídy pro filosofii, dějepis a filologii dne 17. prosince 1874.

nými!“ Tato arytmie, nedostatek metrického řádu nutí Jirečka k pochybnostem o jejich autentičnosti. A také jejich obsah: „Ještě více pochybností roste z obsahu. Zdali možno, aby se v lidu slovanském jakkoli od světa vzdáleném, byly udržely zpomínky zřetelné na první přesídlení? Zdali možno, aby zpěvci, třeba i v roklích rodopských, znali jména Višnu-boga, Ogne-boga? Zdali možné, aby se kde — mimo hlavu spekulativního mytologa — byl z „koledy“ utvořil bůh Koleda? A to vše naskytá se ve sbírce Verkovičově.“⁸⁰

Také jeho syn Konstantin Jireček již ve svých *Dějínách Bulharska* prohlásil písně z Vedy Slovanů za nepravé.⁸¹ Později v *Cestách po Bulharsku* se rovněž zmínil o Verkovičově Vědě Slovanů a vyjádřil své silné pochybnosti. O tom, že Vedy jsou falsifikátem kompanie učitelů v Sersku a Melnicku, Jirečka prý mnohokrát přesvědčoval znalec bulharského písemnictví básník Petko R. Slavejkov.⁸²

Rovněž v osmdesátých letech 19. století zájem o jihoslovanskou, konkrétněji také o makedonskou a bulharskou lidovou slovesnou tvorbu v Čechách pokračuje. Soustřeďuje se především na popularizaci a další seznamování českého čtenáře se skvosty ze sbírky Miladinových a kolem otázky pravosti nebo nepravosti Verkovičovy Vedy Slovanů. Josef Holeček vzpomíná, že jej s Leopoldem Geitlerem sblížila „záliba v národní poezii“.⁸³ Uvedli jsme již, že L. Geitler věnoval koncem sedmdesátých let Verkovičově Vědě Slovanů obsáhlou kritickou studii. Josef Ant. Voráček zkoumal Verkovičovy falsifikace ve stati *Píseň o svatbě boha slunce s krásnou dívkou* (Příspěvek ke sporu o pravosti Verkovičovy „Vedy“).⁸⁴ Benjamín Popelka se zabýval nejen srbsko-bulharským sporem o Makedonii⁸⁵ a starobulharskou mluvnici,⁸⁶ nýbrž psal také o podvržených bulharských národních písních.⁸⁷ Profesor plovdivského gymnasia Jan Wagner zaznamenal sám nebo vybral z časopisů tehdy aktuální a velmi diskutované thrácké písně a 38 z nich zařadil do útlé sbírky.⁸⁸

Vedle překladů z Verkovičovy literární mystifikace se v tehdejších časopisech objevují překlady povětšinou ze sbírky bratří Miladinových. K Gebauerovi, Stojanovovi, Holečkovi a jiným přibývají jména překladatelů

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ K. Jireček, *Istoriija Bolgar*, Odessa 1878, str. 735–736.

⁸² K. Jireček, *Cesty po Bulharsku*, Praha 1888, str. 344–345.

⁸³ J. Holeček, *Pero II*, Praha 1923, str. 139–140.

⁸⁴ *Slovanský sborník*, roč. 5, 1886, str. 341–345, 393–398. O Verkovičovi a jeho Vědě Slovanů nacházíme v tehdejším českém periodickém tisku několik informací: „V Moskvě vydal V. A. Daškov... píseň makedonských Slovanů o Orfeovi, jíž loňského roku nalezl Stefan Verkovič. Jest to 852 veršů. k nim přidán i ruský překlad v próze“. *Národní listy*, 8, 1868, str. 155 ze 6. dubna. — Nález starověkých písní bulharských, *Pokrok*, Praha 1878, Verkovič, *Bulharské národní písně*, Zora, Praha, roč. I, 1882, str. 238–239; Verkovič, *Smrt v cizině*. Překlad V. Al. Hano, Vesna, Praha, roč. 4, 1885, čís. 9, str. 141.

⁸⁵ Viz pozn. 38a.

⁸⁶ B. Popelka, *Gramatika jazyka starobulharského*, Erno 1885.

⁸⁷ Zora, I, Praha 1882, str. 37n.

⁸⁸ Jan Wagner, *Zpěvy thráckých Bulharů*, Pardubice 1886.

K. Skaleckého, B. Popelky, J. A. Voráčka.⁸⁹ V článku bulharofila J. J. Toužimského (autora také několika statí o Makedonii) z poloviny roku 1887 najdeme do té doby nejobsáhlejší výklad o životě, činnosti a mučednické smrti obou bratří v českém tisku. Pro svůj článek Toužimský zřejmě čerpal údaje z práce K. Šapkareva. „Miladinovi zhy-nuli“ — píše Toužimský — „ale myšlenka jejich žije a vítězí. Zvítězila již na obou březích Balkánu, a zvítězí bohdá i v Makedonii. Byli mučed-níci, avšak ne marně!“⁹⁰

Ne bez patosu vyjádřil svůj vztah ke stružským bratřím v básnické skladbě *Bratřím Miladinovým Svatopluk Čech*,⁹¹ v níž dal výraz svému „mocnému vědomí slovanské vzájemnosti“ a oslavil „boj všech Slovanů za volnost, založenou na vědomí práva a mravnosti“⁹² jako o dva roky dříve napsal v duchu slovanské jednoty báseň na soluňské bratry. Svatopluk Čech zobrazil Dimitra a Konstantina Miladinovovy jako sběratele lidových písní, slavné buditele „národního hnutí v Makedonii“ i jako turecké oběti. O básnické skladbě *Bratřím Miladinovým* Arne Novák píše: „Právě k českému srdci mluví hlasem domácíým buditelské dílo — tra-gický osud bulharských vlastenců, Dimitrije a Konstantina Miladinovů, kteří r. 1862 byli otráveni v tureckém žaláři, vždyť, hledajíce v písňové tradici svého lidu prostředek národního obrození, postupovali cestou, po níž se již čtvrt století před nimi ubírali vlastenečtí romantikové čeští; poli-tické osvobození Bulharska z tureckého a řeckého područí bylo jim koneč-ným cílem, stejně jako zajištění české samostatnosti národní předbřezno-vým nadšencům českým . . .“⁹³

Miladinovská tradice v Čechách, započatá nedlouho po vydání sborníku makedonských a bulharských lidových písní, však neskončila oslavou básní Svatopluka Čecha, jak se mylně domníval Boris Jecov, později proslulý fašista. Bratři Miladinovovi byli symbolem Makedonie nejen v jejich vlasti a v Bulharsku, nýbrž také v Čechách a v jiných slovanských zemích.

Je znám zájem o lidové slovesné dílo bratří Miladinovových slovanského folkloristy a muzikologa Ludvíka Kuby. Už počátkem osmdesátých let pojal L. Kuba myšlenku a začal usilovně sbírat materiál ke svému velkolepému dílu *Slovanstvo ve svých zpěvech*. Cílem tohoto díla bylo seznámení českého lidu s hudebně folklórním bohatstvím slovanského světa.

Kuba, jak známo, podnikl cesty za slovanskou písní během 80. let minu-lého století napřed k západním Slovanům, pak k východním a později k jižním Slovanům. Začátkem 90. let se chystal na cestu po zemích Balkán-ského poloostrova — po Bosně a Hercegovině, Srbsku, Bulharsku, Istrii a dalmátských ostrovech. Pro nedostatek prostředků však byl nucen se několikrát obrátit o finanční pomoc na ruskou akademii věd.⁹⁴ S její pomocí mohl procestovat Srbsko a Bulharsko. Kuba tak postupně navštívil

⁸⁹ Viz čas. Ruch, roč. II, 1880, str. 260, 295, 395; Zora, roč. I, 1882, str. 238; Ruch, roč. IV, 1882, str. 120; Květy, roč. V, 1883, str. 253.

⁹⁰ J. J. Toužimský, *Dimitrij a Konstantin Miladinovi*, Zlatá Praha, roč. IV, čís. 35 ze dne 22. července 1887, str. 555, podobizna Konstantina Miladinova na str. 549.

⁹¹ Sv. Čech, *Sebrané spisy*, díl XXIV, Menší básně II, Praha 1922, str. 111–113.

⁹² Arne Novák, *Svatopluk Čech*, II, Praha 1923, str. 109–110.

⁹³ Tamtéž, str. 110.

⁹⁴ Viz jeho dopisy in: *Dokumenty k istorii slavjanovedenija v Rossii* (1850–1912), pod redakcijej V. D. Grekova, Moskva — Leningrad 1948, str. 156, 161, 170, 178.

všechny slovanské země kromě Makedonie a provedl samostatné záznamy lidových písní. Původně zamýšlel uzavřít své dílo Slovanstvo ve svých zpěvech bez makedonských písní. Domníval se totiž, že v Makedonii žijí Srbové a Bulhaři, jejichž země už navštívil. Kromě toho na Makedonii nezbyly žádné prostředky.⁹⁵

Luďvík Kuba však nepouští ze svého zájmu makedonské území. Proto se velmi nesměle obrací na ruskou akademii věd, zda by mu ještě naposledy pomohla finančními prostředky k návštěvě Makedonie. „Přesto by bylo užitečné zajet do této zanedbané země“ — píše Kuba koncem roku 1895 ruské akademii — „do které se málo cestuje a ještě méně věnuje pozornost folklóru této v každém případě zajímavé a důležité země slovanského světa.“⁹⁶ Byl bych velmi rád, kdybych mohl jako suplement svých slovanských etud zajet do Makedonie kvůli písním“ — pokračuje Kuba — „kdyby slavná Akademie mohla ještě jednou svým přispěním v tomto podniku pomoci, za což bych jí byl z celého srdce vděčen, neboť bych mohl ke svému dílu Slovanstvo připojit také zajímavou a důležitou část m a k e d o n s k ý c h písní.“⁹⁷

Kubovy *Písně makedonské* ovšem vyšly až koncem dvacátých let našeho století.^{97a} Vzniklá mezera, trvající téměř čtyřicet let, však zůstává v recepci díla Miladinových v Čechách a makedonské lidové slovesnosti vůbec dosud zcela neprozkoumána. O pronikání makedonské lidové slovesnosti tvorby do Čech v posledních dvou desetiletích minulého století a na začátku 20. věku jsme dosud neměli žádné zprávy.

Spor mezi Řeckem, Bulharskem a Srbskem, ale hlavně spor srbsko-bulharský o Makedonii trvá i nadále a nabývá nejrůznějších forem. V českém tisku se stále častěji objevují zprávy o událostech v Makedonii, hlavně se píše o vnitřním neklidu. Bulharská a srbská propaganda zesilují svou činnost k tomu, aby dokázaly „nemakedonský“ charakter slovanského obyvatelstva v Makedonii. Zájem o balkánské země v Čechách roste. V době nástupu realismu v Čechách, kdy se prý, podle B. Jockova, vyjadřuje politika nacionálního egoismu, „začínají se projevovat první příznaky násilí na svědomí českého lidu“ ... a to prý proto, že do země Husovy pronikají tendenční (prednameršní) informace (osvedomjavanija). V té době totiž vznikají otázky o národnostním charakteru vlasti bratří Miladinových.

Významný český zeměpisec, etnograf a literární kritik posledních desetiletí minulého a první čtvrtiny našeho století Emanuel F a i t (1854–1929) zemřel před čtyřiceti pěti lety téměř v zapomenutí. O jeho životě a díle existuje pouze jediný stručný článek (nekrolog), obsahující mnoho nepřesných údajů.⁹⁹

Studiem jeho díla jsme odhalili zajímavý autorův přístup k lidově slovesnému dílu Dimitra a Konstantina Miladinových, Marka Cepenkovy, Eftima Sprostranova a k mystifikacím Stefana Verkoviće. Další pronikání

⁹⁵ „Jen Makedonie zůstala mimo program, protože jsem byl nucen zúžit svůj program na nejdůležitější zájezdy — a Makedonie obsahuje Srby i Bulhary, národy, které jsem navštívil.“ Tamtéž, str. 178.

⁹⁶ Tamtéž, str. 178.

⁹⁷ Tamtéž.

^{97a} L. K u b a, *Písně makedonské*, Praha 1928. Recenze viz Slovanický přehled, 1929, str. 58–59.

⁹⁸ B. J o c o v, uvedené dílo, str. 80.

⁹⁹ Josef Stěhule, *Prof. dr. Emanuel Fait*, Sborník Československé společnosti zeměpisné, sv. XXXV, seš. 7 a 8, Praha 1929, str. 217–222.

makedonské lidové slovesnosti do Čech v 80. a 90. letech minulého a na počátku našeho století je spojeno právě s Faitovou cestopisnou, překladatelskou a populárně vědeckou činností, která není dosud vědecky zpracována a o níž pojednáme dále.

Na pražské filosofické fakultě studoval Emanuel Fait kromě zeměpisu a historie také slovanské jazyky a literatury. Proto neudivuje, že první jeho práce jsou věnovány slovanským literaturám a především jihoslovanské lidové písni, k níž se Fait později mnohokrát vracel ve svých cestopisných pracích. Jako překladatel debutoval ukázkami z thrácko-makedonské lidové poezie, které vybral z knihy Leopolda Geitlera *Poetické tradice Thráků a Bulharů*. Geitlerova rozprava, jak jsme již uvedli, se zabývá „rhodopským objevem“ Stefana I. Verkoviče. Fait převzal z Geitlerovy knihy rovněž poznámky a vysvětlivky, aniž uvedl pramen. Ukázky z prstonárodních písní bulharských — jak je nazval — uveřejnil v časopise *Škola a život* a opatřil je stručným úvodem, charakterizujícím bulharskou literaturu jako málo vyvinutou ve srovnání s ostatními slovanskými literaturami.¹⁰⁰ Zřejmou Faitovou snahou bylo upozornit na lidovou slovesnost, „která začíná budit pozornost vzdělaných kruhů západní Evropy“.¹⁰¹

Fait nepředkládá čtenáři své překlady izolovaně od ostatní slovanské lidové slovesnosti, nýbrž se pokouší o širší komparatistický výklad a srovnává je látkově, motivicky i po stránce melodické se srbskými lidovými písněmi a ruskými bylinami, s nimiž mají podle Faita i „to společné, že učený svět teprve dosti pozdě o jejich jsoucnosti zvěděl“. Je tu rovněž zřejmý Faitův záměr o motivické srovnání s písněmi z Rukopisu královédvorského a zelenohorského.

O rok později (1881) uveřejňuje Fait v téže časopise tři ukázky ze srbské lidové epiky: *Marko králevic a víla*, *Dívka přemoudřila Marka a Marko králevic pozná otcovskou šavli*.¹⁰² Výběr prozrazuje, že Faitův záměr směřuje k jihoslovanskému hrdinskému eposu, zvláště k cyklu o králevici Markovi. První Faitovy překlady z thrácko-makedonské a srbské lidové slovesnosti nesporně prozradily, že jejich autor měl nejen dobré znalosti o jihoslovanské a slovanské lidové slovesnosti vůbec, nýbrž i dobrou jazykovou průpravu.

Tři roky po své první cestě do Ruska roku 1885 vydal se Fait na podrobnější cestu po Balkáně, zvláště po Makedonii a Starém Srbsku. I když se věnoval převážně otázkám geografickým, dovedl využít těchto svých cest také k četným pracem literárním. V cestopisné črtě *Z Mitrovice na Soluň*¹⁰³ zasvěceně pojednal o tehdejšímu politickém pohybu, prozřívavě pronikl do spletitých politických a národnostních poměrů a dovedl je zařadit do širších historických souvislostí. V tomto cestopisném vyprávění nacházíme poprvé důkaz o tom, že Fait znal dobře sborník makedonských

¹⁰⁰ Em. Fait, *Ukázky z prstonárodních písní bulharských*, *Škola a život*, roč. XXVI, seš. VII, 1880, str. 193–197, seš. VIII, 1880, str. 239–242. Fait přeložil čtyři epické písně (celkem 534 verše) a to: *Válka junáka Kubratice s carem škitským*, *Štvné písně*, *Surváky aneb Šivné písně vůbec*, *Siva a černý rok*. Jos. Stěhule v cit. práci uvádí nepřesný název a chybný rok.

¹⁰¹ Tamtéž, seš. VII, str. 193.

¹⁰² Emanuel Fait, *Z epických básní srbských*, *Škola a život*, seš. IV, 1881, str. 113–118, seš. V, 1881, str. 138–142.

¹⁰³ Em. Fait, *Z Mitrovice na Soluň. Dojmy a úvahy z cesty*. Osvěta, roč. XIX, 1889, str. 67–78 a 204–220.

a bulharských lidových písní bratří Miladinovových. Na jeho cestě do Soluně „malebný pohled mu poskytl Demir Kapu čili Železná brána“. Podrobným textovým rozbořem a srovnáním jsem zjistil, že zde Fait do svého cestopisu volně a nenuceně zařadil dvě lidové legendy o králevici Markovi, a to *Markovo sedalište* a *Demir-kapi* (železná vrata),¹⁰⁴ které převzal ze sbírky bratří Miladinovových, aniž uvedl pramen. Fait s nimi zachází dosti svérázně — místy překládá přesně, místy volně nebo dokonce makedonský originál pověsti převypráví, aby jej co nejvíce přiblížil českému čtenáři. Jeho tvůrčí podíl na překladu těchto pověstí je zřejmý, porovnáme-li jej s lapidárnějším, sevřenějším a zkratkovitějším originálem.

V Soluni se Fait podrobně zajímá o školství a historii, všímá si národnostních poměrů, odnárodňovací politiky Řeků i jazyka. V obsáhlé studii *Makedonie, země i lid*¹⁰⁵ podal o té doby nejrozsáhlejší a nejzasvěcenější zeměpisný přehled Makedonie, do něhož zahrnul cenné demografické údaje o počtu obyvatelstva v jednotlivých městech, o národnostním složení, národnostních sporech, školství, dějinách, o národních pověstech, obyčejích a pověrách. Při pojednání o městě Kukuši se Fait zmiňuje, že tam „působil na bulharské škole jeden z nešťastných bratří Miladinovových, již vydali společnou práci sbírku bulharských národních písní makedonských“.¹⁰⁶

Sborník Bálgarski narodni pesni Dimitra a Konstantina Miladinovových obsahuje kromě 660 lidových písní také prozaické texty o makedonských svatbách, ročních obyčejích, dětské hry, pověry, legendy, vlastní jména, přísloví a hádanky. Před Faitem se všichni překladatelé soustřeďovali na překlady písní a prozaickým textům nevěnovali pozornost. Na rozdíl od nich je Fait první Čech, kdo obrací svou pozornost k nim a v překladech je uvádí do českého kulturního prostředí. V XVII. ročníku Lumíru uveřejnil Fait na dvě pokračování překlad textu *Običai na svadba v Kukuš*¹⁰⁷ a předeslal jej stručným úvodem o městu, kde „působil svého času Dimitrij Miladinovec, jenž zároveň se svým bratrem Konstantinem vydal důležitou sbírku národních písní makedonských“.¹⁰⁸ Nenajdeme tu však odkaz na pramen, odkud je text vzat. Naopak. „Za svého pobytu v oné odlehle evropské krajině“ — píše Fait — „minulého léta všímali jsme si vedle jiných poměrů též obyčejů lidu a chceme tu šířeji se zmíniti o svatebních zvycích a obřadech, ač mnohé z nich již se opomíjejí a zanedbávají.“ Faitova uvedená poznámka měla zřejmě budit dojem, že jde o texty jím zaznamenané.

Z prozaických textů, jež obsahuje sborník Miladinovových, Fait vybral a zařadil do svého cestopisného pojednání, aniž zachoval pořadí, v jakém jsou zařazeny v originále, tyto makedonské lidové legendy:

1. Car Aleksand'ř
2. Markova noga
3. Markovi bočvi

¹⁰⁴ Miladinovci, *Zbornik*, Skopje 1962, str. 482.

¹⁰⁵ Em. Fait, *Makedonie, země i lid. Studie*, Osvěta, roč. XXI, 1891, str. 81–90, 234–243 a 343–356.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 89.

¹⁰⁷ Miladinovci, *Zbornik*, Skopje 1962, str. 468n.

¹⁰⁸ Em. Fait, *Svatba v Kukuši*, Lumír, roč. XVII, 1889, čís. 26, str. 304–305 a čís. 27, str. 316–317.

4. Pandzur	} v překladu spojil
5. Sveti-Klimentova stapaľjka	
6. Ochridsko ezero	} v jednu pověst
7. Dva brak'a	} rovněž spojil
8. Markovo sedalište	} v jednu legendu
9. Demir-kapi (železná vrata)	

Poslední dvě legendy, jak jsme již uvedli, zařadil volně do svého cestopisného vyprávění *Z Mitrovice na Soluň*, a proto je nepojal do části své studie o Makedonii, v níž uvádí překlady ostatních makedonských legend.

Dále Emanuel Fait přeložil bez zachování pořadí, jaké je ve sbírce Miladinových, jedenáct makedonských pověstí:

1. Grobnici
2. Duchovi
3. Judi, Stii
4. Samovili
5. Nar'čnici
6. Grmenje
7. Vetřišta
8. Vijulici
9. O jarním dešti
10. Děti a měsíc
11. V předvečer středy a pátku ženy nepracují.

Poslední tři pověry jsou ve sborníku bratří Miladinových uvedeny bez názvu. K části o pověstech vložil Fait z obyčejů Kukuše překlad vyprávění o tzv. morinkách, jež jsou ve sborníku jinde.

Z makedonských obyčejů, jež jsou zastoupeny ve sbírce D. a K. Miladinových, přeložil Fait všechny čtyři texty. Jsou to:

1. Svadbeni običaji od Struga
2. Običaji na svadba v Kukuš
3. Godinešni običaji v Kukuš
4. Godinešni običaji od Struga

Jak Emanuel Fait pracuje s makedonským lidovým textem a v čem je jeho přínos? Tak např. pověst o caru Alexandrovi, i když Fait v podstatě převypráví originál, přestylizoval a doplnil. Kdežto v původním textu je motivována Alexandrova cesta k prameni zázračné vody pomocí kobyl a hřibat, která vázal na takovou vzdálenost od sebe, aby je bylo slyšet, ve Faitově překladu je tradiční motiv s „bujným ořem Bucefalem“.¹⁰⁹

Do krátké legendy *Markova noga* vložil Fait kromě Markova koně Šarka, běžného v jihoslovanském hrdinském eposu o králevici Markovi, ještě další

¹⁰⁹ Píseň o caru Alexandrovi byla zapsána také Ivanem Gologanovem pravděpodobně v roce 1865. Píseň o Alexandru a jeho koni Bucefalovi byla později uveřejněna ve sborníku A. Dozona *Chansons populaires bulgares inédites*, Paříž 1875, pod čís. 4 a začíná veršem: „I mi ešte (jažte) i mi pijte...“ Druhá píseň je podobná, ale bez titulu, má 22 veršů a je uvedena v kap. V, str. 2. Třetí varianta má 43 verše. Viz M. Arnaudov, cit. dílo, kde jsou uvedeny další varianty písně o Alexandrovi, které zapsal I. Gologanov.

svůj výklad a tak legendu rozšířil. Z doplňků jasně vyplývá, jak živá byla v lidu legendární postava Markova. „V tomto podání“ — poznamenává Fait — „jeví se králevič Marko o něco více než pouhý hrdina, jenž podniká výpravy pro blaho a čest svého národa, zastupuje se tu, třeba v zatemnělé podobě, přírodní božstvo staroslovanské, jež vládne oblaky a poskytuje úlevy utrápenému člověčenstvu.“

S překladem pověsti o původu Ochridského jezera se poprvé setkáváme u Faita už o dva roky dříve v jeho výkladu o jezeru, jež uveřejnil v Zeměpisném sborníku.¹¹⁰ Je to místy doslovný překlad, jinde Fait volně parafrázuje a doplňuje legendu krátkým vyprávěním o dvou bratrech, která ve sborníku Miladinových stojí samostatně. Fait navštívil místa, o nichž se v obou pověstech vypráví, a mohl proto některé údaje doplnit z auto-psie.

K pověře o *narčnicích* (sudičkách) přidal Fait podrobný obsah staré lidové písně ze Strurgy *Tođora kerka* (ve sborníku Miladinových pod čís. 17), na niž se v pověře odkazuje. Učinil tak rovněž při vyprávění pověry *Grmenje*, k níž přidal podrobný obsah církevní básně *Sveti Ilija i devet lamii* (ve sborníku Miladinových pod čís. 40). U pověry o jarním dešti ponechal Fait dětský popěvek bez překladu.¹¹¹ Lze říci, že v překladu těchto krátkých makedonských lidových pověr dosáhl Fait skutečně uměleckého přetlumočení nebo věrného převyprávění.

Svatební zvyky z Kukuše spolu s ročními obyčejí z Kukuše a Strurgy spojil Fait v jeden text, zřejmě s úmyslem podat ucelenější obraz o národních zvycích v Makedonii. Delší text z Kukuše logicky doplňuje částmi textu ze Strurgy a některými zvyky, jež jsou ve sborníku Miladinových uvedeny samostatně.¹¹² Proplétání obou textů je místy doplňováno i některými údaji, jež Fait čerpal z Offeicoffa, o jehož díle se zmiňuje v souvislosti s pojednáním o oslavě sv. Petky.¹¹³

Pojednání o tzv. slavě, které Emanuel Fait vkládá do svého překladu, nenajdeme ve sborníku Miladinových. Buď o tom čerpal z práce Offeicoffovy nebo z nějakých srbských pramenů. Není rovněž vyloučeno, že o ní pojednal na základě vlastních zkušeností. Ovšem tím, že píše o slavě u Makedonců, se Fait ohražuje proti tvrzením tehdejší srbské propagandy o srbském charakteru slovanského obyvatelstva v Makedonii. „Tvrditi však, že kde jest slava, tam jest i Srb, zdá se nám býti nemístným.“¹¹⁴ Z Offeicoffovy práce jsou vzaty i některé údaje o svatbách v Debru, které Fait volně vsouvá do svých překladů o svatbách v Kukuši.

O Faitových překladech makedonských lidových prozaických textů lze vcelku říci, že si zachovaly celkovou strukturu originálů. Překladateli tu zřejmě nešlo o přesný překlad, nýbrž spíše o čtivý obrázek z makedonských lidových zvyků. Při své práci na překladech, tak jako ostatně také jeho

¹¹⁰ Em. Fait, *Jezero Ochridské*, Zeměpisný sborník, 1888, str. 257–265.

¹¹¹ Jde o popěvek:

„Rosi, rosi rosica,
da mi rastiť kosica,
kolku edna loznica.“

¹¹² Např. lidový obyčej ze Strurgy „*Oj-ljule*“ a stejnojmenná píseň. Viz Miladinovi, *Zbornik*, str. 475 a 462.

¹¹³ *La Macédoine au point de vue ethnographique, historique et philologique*. Par Offeicoff. Philippopoli 1888.

¹¹⁴ Em. Fait, *Makedonie, země i lid*, str. 348.

předchůdci, setkal se Fait s nemalými potížemi, vyplývajícími především z toho, že tu šlo o texty zapsané v místních makedonských dialektech. Místy byl Fait nucen text stylisticky přepracovávat, zkracovat, vypouštět jednotlivá slova i celé věty. Ačkoliv měl dobrou jazykovou průpravu, přece někde nemohl vniknout do smyslu makedonského nářečního textu. Nepochopením originálu dochází někdy k omylům, jež mění smysl obřadu nebo silně posunují jeho význam. Podrobný rozbor překladu a jeho srovnání s původním makedonským nářečním textem ukazuje na některé překladatelovy nedůslednosti a nepřesnosti, které vedou místy k nesrozumitelnosti. Mnoho slov domácího i tureckého nebo řeckého původu ponechává Fait bez překladu.¹¹⁵

Lze tedy říci, že Emanuel Fait byl první, kdo převedl do češtiny t ě m ě ř všechny makedonské lidově slovesné texty ze sborníku Dimitra a Konstantina Miladinovových. Navázal tak na překladatelské snahy svých předchůdců, především na Jana Gebauera a Josefa Holečka, a stal se hlavním propagátorem makedonské lidové slovesné tvorby v 80. a počátkem 90. let minulého století v Čechách. Tím rovněž pomáhal udržovat v českém kulturním povědomí jména dvou významných makedonských buditelů.

Ke sborníku makedonské a bulharské lidové slovesnosti se Fait vrátil o dvanáct let později v článku *Vlastní a křestní jména v bulharštině, zvláště v nářečích makedonských*.¹¹⁶ Přesto, že se v názvu článku mluví o bulharštině, Fait pojednává o makedonských vlastních, křestních a místních jménech (která jsou ostatně velmi podobná jak v bulharštině, tak i u jiných slovanských národů). Fait poznamenává, že „... makedonská nářečí vykazují takové množství krásných jmen vlastních, že vedle srbštiny není v Evropě národa, který by se jim v té příčině mohl přirovnati“.¹¹⁷

K Faitovým překladům je třeba přiřadit také jeho *Hry mládeže v Make-*

¹¹⁵ Např. kukja, svekrva, mal armas, golem armas, ruba, zames, dever, para, češma, kukudavka, bunar, vujkovci, tetinovci, bajrak, fruglica, oka aj., jiná překládá nepřesně, např. riza — stuha, pentle, spr. košile nebo šátek, ruček (g) — snídaně, spr. oběd, čorabi — podvazky, spr. punčochy, ečmen — obilí, spr. ječmen a mnoho jiných. Dokonce celé věty jsou přeloženy nepřesně. Sr. originál: Po tova družkata celuvaat r'ka na site po red, a posle momata, koja sekomu na ramo prefrljat vezana riza, na ženatite vezana na razboj, a na neženatite vezana so nejdzina r'ka, který Fait překládá: Přítelkyně líbá všem přítomným svatům ruku a za ní jde nevěsta, která dává jim stuhu; svobodným připevní ji na rameno vlastní rukou. Správně: Potom družička líbá ruku všem po pořádku a pak nevěsta, která každému přehodí přes rameno vyšívanou košili, ženatým vyšívanou na stavu, svobodným vyšívanou vlastní rukou. Nebo: i koga nevestate ke vlezit n'tre, toj tri p'ti ja udirat **po plešti**, iz legvit vonka (nadvor), překládá: „... a jak vejde, udeří ji lehce třikrát **přes hrud'** a vyvede ji ven“ místo: a když nevěsta vejde dovnitř, třikrát ji udeří **po zádech a vychází ven**.

¹¹⁶ Em. Fait, *Vlastní a křestní jména v bulharštině, zvláště v nářečích makedonských*, Věstník českých profesorů, roč. X, 1903, str. 22–29. Jos. Stěhule, cit. dílo, uvádí chybný název a rok. Východiskem k této práci mohla Faitovi být vlastní a křestní jména, zapsaná bratry Miladinovovými. Faitovou zásluhou však je, že je zařadil podle abecedy, vypracoval celý systém a rozdělil je „dle základních pojmů“. Článek Fait doplnil rovněž zřejmě mnoha vlastními zápisy křestních a místních jmen nebo čerpal také z různých časopisů. Třebaže nelze bez silných výhrad přijmout jeho „etymologické“ odvozování místních a křestních jmen, neupřeme Faitovi bystrost, schopnost a pokus o srovnávací výklad (srovnává je s podobnými jmény srbskými, českými, polskými, kucovlašskými aj.).

¹¹⁷ Tamtéž, str. 22.

donii.¹¹⁸ Jsou svědectvím o jeho vřelém vztahu k makedonské lidové slovesnosti. Jimi chtěl Fait ukázat na shodné a hlavně odlišné zábavy mládeže v českých zemích a v Makedonii. A také především to, že „i v prostých zábavách dítek zračí se duše národa...“ Autor viděl v makedonských hrách dospívajícího dorostu jistý odraz názorů dospělých na politickou atmosféru doby. Jestliže např. u Španělů děti už od malička napodobují býčí zápasy nebo u Kirgizů utíkají za kostí, pohozenou doleko do pouště nebo stepi, pak se i v těchto hrách odráží názor lidu na společenské poměry v zemi.

„V Makedonii, odkud pocházeli slovanští věrozvěstové sv. Cyril a Metoděj“ — píše Fait — „lze najít i zábavné dětské hry, které jsou podobné hrám českých dětí, ale vedle toho také hry velmi svérázné.“ Právě na ty obrací svou pozornost Fait. 34 dětských a dorosteneckých her, které Fait v uvedené sbírce popsal, nejsou plodem jeho sběratelského úsilí, jak se dodnes mělo za to. Fait je pouze převzal, upravil a přeložil. Zmíníme se proto o tom trochu podrobněji.

Snad nejplodnější sběratel makedonských lidových písní, pohádek, přísloví, her a jiných výtvorů nevyčerpatelného lidového ducha Marko Cepenkov uveřejnil v letech 1889–1900 v Šišmanovově *Sborníku za narodni umotvorenija, nauka i knižnina* mnoho materiálů z Makedonie.¹¹⁹ Cepenkovův fond je impozantní a svědčí o tom, že je bezesporu největším sběratelem makedonské lidové slovesné tvorby.¹²⁰ V Šišmanovově *Sborníku* vyšlo kromě jiných lidově slovesných materiálů také 61 zápisů dětských her z Prilepu a Štipu. Kromě toho Eftim Sprostranov uveřejnil ve zmíněném již sborníku dvě dívčí hry z Ochridu. Z těchto 63 dětských her Fait vybral a zařadil do svého výboru 28 her z Cepenkovových zápisů a 2 zápisy Sprostranovy. Zatím se mi nepodařilo zjistit, odkud převzal Fait popis dětské zábavy zhotovováním různých šípů, bouchaček, píšťal apod., která je uvedena v jeho výboru pod číslem 22, dále o zápasech pehlivanů ve východní Makedonii, uvedená ve výboru pod čís. 23 a hru *Orel a slepice*, která je ve výboru pod číslem 30. Hra *Otroci* pochází určitě z Ochridu, neboť její variantu uvádí Kuzman Šapkarev.

Podobně jako při překladech textů ze sborníku Miladinových, také v tomto případě Emanuel Fait neuvedl pramen, odkud popisy dětských her převzal. Naopak, svými poznámkami se snaží vzbudit dojem, že je sám sebral a popsal. Jen podrobná srovnání s makedonským originálem nám prozrazuje Faitův svérázný přístup k výběru, úpravě a jejich překladu. Některé hry Fait doslova překládá, jiné krátí, u jiných podává pouhý obsah. Musíme si však být vědomi, že Cepenkovy a Sprostranovy zápisy her jsou v místních makedonských dialektech, což Faitovi dělalo nemálo potíží. Některým makedonským nářečním výrazům a některým tureckým slovům Fait těžko porozuměl. To jej nutilo mnohdy ke změně obsahu a smyslu hry. Mnohé výrazy musel překladatel nechat nepřeložené, nebo vypustit jednotlivá slova i celé věty. U některých her po-

¹¹⁸ Em. Fait, *Hry mládeže v Makedonii*, Výroční zpráva c. k. žižkovského reálného gymnasia za rok 1906/1907, Praha 1907.

¹¹⁹ Viz *Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina*, Sofie 1889–1900 a též Marko Cepenkov, *Makedonski narodni prikazni*, III, Skopje 1959, str. 289n.

¹²⁰ Cepenkova vlastní biografie vyšla až teprve roku 1959. Viz čas. *Makedonski jazik*, roč. VIII, 1, 1959, str. 109–145.

nechal Fait původní makedonský nebo turecký název. Pokud názvy her překládá, činí tak dost nepřesně.¹²¹

Je zde těžko mluvit o Faitově výboru makedonských dětských her jako o překladu, protože Fait tu nejenom překládá, ale zároveň upravuje, krátí, vypráví obsah. Přes mnohé potíže, s nimiž se setkal, dosáhl Fait u překladu a úpravy některých her pěkného úspěchu. Tak např. hra *Dame lum* je sice ve srovnání s originálem stručnější, jinak je však místy volně a místy věrně přeložena do češtiny. Podobně je tomu i u dětské hry *Grau pile*, nejdelší z her, zapsaných a uveřejněných Markem Cepenkovem. Hra je založena na dialogu. Proto se Faitovi zřejmě dobře překládala. Fait však, znaje dobře skutečnou politickou situaci, hru aktualizoval a tak ji přizpůsobil poměrům tureckého panování v Makedonii.¹²² Takto Fait představil českému čtenáři a mladé české generaci zvláště kruté poměry v zemi, kterou si tak zamiloval. Zvýšil tím účinnost této hry v českém prostředí. Mírné zkrácení makedonského nářečního textu nijak neubral na její působnosti, vtipnosti a lehkosti.

Dívčí hra *Tale portale*, zařazená do Faitova výboru, připomíná podobnou českou hru *Zlatá brána otevřená*. K podobným hrám patří i dialogická dívčí hra *Prosím, žebrám* (v orig. *Pitam, prosam*, což by mělo být správně česky jen *Žebrařem*) z Ochridu v Sprostranovově zápisu. Dialog mezi dvěma dívkami-žebráčkami a ostatními dívkami v kole se odehrává v podobě zpěvu. Z dosti dlouhého textu písně Fait přeložil jen část, čímž hru podstatně ochudil. Lpoucký lidově slovesný text dialogu je dokladem jednoho z krásných obyčejů v Makedonii.¹²³

¹²¹ Tak např. Hru na slepou bábu, v Makedonii zvanou slepo kolo nebo kukoška. V originále *Slepoto kolo so ortoma*; hru *Čimi, čimi, čaire* sice velmi pěkně pře-
vyprávěl, ale ponechal původní název – v orig. *Čimi čimičaire*; u hry *Preskakulica*
ponechal původní název a jen stručně vysvětlil, že jde o přeskakování, zatímco
u další *Hry s míčem* (topkou) název neodpovídá originálu *Ambar s topka*. Také
u jiných her ponechává Fait název originálu, např. *Kutur* – orig. *Kutur kapa*,
Gemiža – orig. *Na gemiža, Kárpa na kol* – orig. *S karpa na kol*; název hry čís. 9
Slepý soumar by měl správně znít *Krátká oslice* – orig. *Kusa magarica* nebo hra
Kandilj so topka je Faitem uvedena jako *Míčem do dálky*. Tam, kde Fait nechápe
větu nebo jednotlivá slova, dochází k posunu významu hry. Např. větu: „Ako ne
možat bargo da pogodat, ke fatat da im se biat šega gornite na dolnite i ke im
velat: more, vikajte eden samardžija, bre brakja, da im zategnit sadno (rana) na
magarinjava, oti kai tuku se rebrat (plašat) ot toarot“ Fait překládá: „Nemohou-li
hry dlouho dokonati, počnou jezdcí své druhy, již je nesou, nohama k běhu pobá-
dati a doléhají pokřikem: Zavolejte, more, mezkafe, aby připravil pro ně pici,
neboť se před nákladem plaší!“ Stojí za pozornost překlad šestiverší ve hře *Dame
lum*, které ve formě hádanky dává pořadatel hry:

Si beše edno nešto
So četiri noze živo,
So kusa opaška,
So meka kosa
I mnogo tǎrčat.
Koi može da pogodi, što e?

Překlad: Bylo jednou jedno zvíře. Má měkkou srst. Běhá o čtyřech nohách. Krátkým ohonem kývá. Rychle před Vámi pádí. Kdo to uhoďne?

¹²² Překladatel totiž zaměnil slova car a carski izmekjar (carův sluha) slovy sultán, padišáh a padišáhův posel.

¹²³ Fait si počínal u této hry velmi svévolně, „usekl“ ji a pozměnil některé verše. Slovo kutel = okov, moždíř přeložil nesprávně jako náklad. Srovnej:

Poslední hru, kterou Fait zařadil do svého výboru, je Sprostranovův záznam dívčí hry z Ochridu *Kalja-Malja* (v orig. *Igraj, Kaljo, igraj, Maljo*). Je to jedna z nejcharakterističtějších, nejsmutnějších a zároveň nejrealističtějších her. Je soudobým ohlasem na poměry, jaké v Makedonii v té době skutečně vládly. Je v ní vyjádřen těžký úděl mladé makedonské ženy. Dívky, které toužebně očekávají návrat svých mužů-hospodářů z ciziny a vyjadřují svou radost tancem a veselím, se dovědí, že turecké oddíly přepadly jejich muže po cestě a zabily je. Zpěv a veselí se náhle změní v nářek a bědování bez konce v podobě smutné písně-lamentace, tzv. tažačky, známé z makedonského folklóru nejen dávného, nýbrž i současného a také z folklóru jiných balkánských národů.

Na překladech z makedonských her chtěl Emanuel Fait ukázat, jak dětské hry mohou vycházet z domácích lidových tradic. Je to jasná Faitova výhrada proti přílišnému napodobování německých her na tehdejších českých školách. Svým výborem makedonských dětských her chtěl Fait ukázat zároveň na shodné, ale také odlišné zábavy mládeže v českých zemích a v Makedonii. Český pedagog, gymnasiální profesor Emanuel Fait zařadil do svého výboru především takové hry, u nichž převládá jasný výchovný moment. „Zábavy, jimž se oddává národní dorost v údolí Vardaru a v oblasti Strumy, jeví se nám namnoze jako ohlas veliké duše slovanské“ — poznamenává Fait.

Faitův výbor *Hry mládeže v Makedonii*, vydaný před více než šedesáti pěti lety, měl bezesporu velký význam pro poznání makedonské lidové slovesnosti v Čechách. Seznamoval dospívající mládež a české pedagogické pracovníky s typickými ukázkami zábavy, která vycházela z ryze lidové slovesného základu.

Faitovo propagátorské úsilí a překladatelská práce z oblasti makedonské lidové slovesné tvorby, jako ostatně celé jeho cestopisné dílo o Makedonii (o němž pojednáváme zde na jiném místě), jsou významným přínosem k poznání složité makedonské kulturní, politické a národnostní problematiky a tvoří celou kapitolu v dějinách česko-makedonských kulturních styků.

Originál:
—Si davame, pridavame,
Eden kutel iačmen.
—Naši koini, naši koini,
Iačmen ne iadaet.

Překlad:
—Podáváme, přidáváme,
plný náklad ječmene,
Naše koně k tomu dáme.

Z uvedeného úryvku je patrné, jak hru překladatel ochudil tím, že jí neporozuměl nebo že postupoval příliš volně.